

Vrije Universiteit Brussel
Faculteit Psychologie en Opvoedkunde
Academiejaar 2003 – 2004

**Mogen we spreken over een narcistische
persoonlijkeitsstoornis bij sadomasochisten?**

Grünblatt Rina

Licentiaatsthesis ingediend tot het behalen van de academische graad van
licentiaat in de klinische psychologie

Promotor: Prof. Dr. J.J.L. Derksen

Grünblatt Rina.....	1
Promotor: Prof. Dr. J.J.L. Derksen.....	1
Inleiding.....	4
I.Deel I: Literatuurstudie.....	8
Hoofdstuk 1: Parafilieën.....	8
1. Inleiding.....	8
2. Classificatie.....	9
3. Wat verstaan we onder sadomasochisme?	10
Hoofdstuk 2: Narcisme.....	14
1. Inleiding.....	14
2. Twee vormen van narcisme.....	15
2.1 Gemeenschappelijke aspecten van overt en covert narcisme.....	16
2.2 Overt narcisme.....	17
2.3 Covert narcisme.....	18
3. Gendersverschillen.....	19
4. Narcisme en interpersoonlijke relaties.....	19
5. Narcisme en romantische relaties.....	20
6. Narcisme en agressie.....	21
7. Normaal/Gezond narcisme.....	22
Hoofdstuk 3: Bondage Discipline SadoMasochism.....	23
2. De keuze van een partner.....	24
3. Technieken of gedragingen.....	25
3.1 Handelingsniveau.....	25
3.2 Betrekkingsniveau.....	26
4. De voorwaarden bij bdsm.....	27
4.1 Vrijwilligheid.....	27
4.2 Veiligheid.....	28
4.3 Vertrouwen.....	28
5. Methodes en rollen.....	29
6. Seksuele beleving.....	29
7. Besluit	30
II Deel II: Onderzoeksmethodologie.....	32
Hoofdstuk 4: Onderzoeksopzet.....	32
1. Onderzoekshypothesen.....	32
2. Onderzoeksmethode.....	33
2.1 Onderzoeksgroep.....	33
2.2 Onderzoeksmateriaal.....	33
2.3 Procedure.....	35
III Deel III: Resultaten.....	37
Hoofdstuk 5: Resultaten.....	37
Besluit.....	41
IV Deel IV: Discussie.....	42
Hoofdstuk 6: Bespreking.....	42
1. Samenvatting resultaten.....	42
2. Verklaringen en alternatieve hypothesen.....	42
3. Besluit.....	50

<u>Referenties:</u>	<u>52</u>
<u>Bijlage 1:</u>	<u>60</u>
<u>Bijlage 2:</u>	<u>61</u>
<u>Bijlage 3:</u>	<u>62</u>
<u>Bijlage 4:</u>	<u>63</u>
<u>Bijlage 5:</u>	<u>64</u>
<u>Bijlage 6:</u>	<u>65</u>
<u>Bijlage 7:</u>	<u>66</u>
<u>Bijlage 8:</u>	<u>69</u>
<u>Bijlage 9:</u>	<u>70</u>
<u>Bijlage 10:</u>	<u>72</u>

Inleiding

Narcisme en sadomasochisme zijn twee van de meest bestudeerde onderwerpen binnen de psychoanalytische literatuur. Tot op heden biedt de literatuur weinig duidelijkheid. De talrijke conceptuele problemen rondom classificatie, zoals cultuur-, tijdsgebondenheid en normaliteit brengen verwarring met zich mee. Desondanks werden ze aan elkaar verbonden. Hieruit vloeien ernstige implicaties voort rondom de groep van zelfgeïdentificeerde sadomasochisten, die de onderzoekspopulatie uitmaakt binnen dit onderzoek. Ze noemen zichzelf BDSM-ers. Deze term is afgeleid van Bondage en Discipline (BD) en Dominantie en Submissie (DS) (Gosselin, 1987; Weinberg, William & Moser, 1984 in Hucker, 1997) of Slave & Master (S&M) en Top & Bottom (Visser, 1985). Sinds kort werden deze termen aan elkaar verbonden. Dit geeft **Bondage Discipline Sadomasochism of BDSM** als resultaat.

Heteroseksuele seks zonder bdsm noemen ze ‘vanilla’ seks (Cloud, 2004). Om de terminologieën ‘normaal’ en ‘afwijkend’ te vermijden, zullen wij in dit onderzoek respectievelijk de term ‘bdsm’ voor de experimentele groep en ‘vanilla’ voor de controlegroep hanteren. De aangenomen rollen die de betrokkenen aannemen, worden dominant en onderdanig ofwel top en bottom, genoemd. Er wordt ook een categorie ‘switch’ onderscheiden. Deze mensen kunnen zowel de onderdanige als de dominante posities innemen.

Een belangrijke noot moet nog gestipuleerd worden. Om onduidelijkheid te vermijden, hebben we de beschrijvingen meestal weergegeven met in gedachten een man als dominant en een vrouw als onderdanige. Dit is echter een vereenvoudiging van de werkelijkheid en we hopen hierbij niemand te hebben benadeeld.

De keuze voor deze terminologieën werd gemaakt om zich te distantiëren van de pejoratieve klank die verbonden is aan de terminologie van sadisme en masochisme. Spreken over de sadist leidt tot associaties leiden naar seriemoordenaars en dictators of nog naar de Tweede Wereldoorlog kunnen verwijzen (Visser, 1985; 1981). Deze associaties zijn eveneens verbonden aan seksueel sadisme zoals beschreven in de DSM-IV-TR. De talrijke theorieën die seksueel sadisme en -masochisme beschreven hebben, zijn grotendeels gebaseerd op de overte aspecten, namelijk het gebruik van

zweepen, vernederingen en het aspect van pijn (Visser, 1985). De nadruk binnen deze theorieën ligt op de koppeling tussen seks en geweld (Visser, 1981). Hierdoor is de overtuiging tot stand gekomen dat sadistisch gedrag gevaarlijk is. Deze ideologie hangt nog sterk rond de dominant, die in tegenstelling tot de onderdanige nog in het algemeen gezien wordt als parafiel. De reden hiervoor is dat de bestaande onderzoeksresultaten meestal afgeleid werden uit klinische studies van echte sadisten. De essentie van het probleem is de veralgemening van de realiteit van de sadist naar het spel van de dominant. Bij de sadist spreekt men van een slachtoffer en een éenzijdige lustbevrediging. Bij de dominant en de onderdanige heeft men over het tot stand brengen van een tijdelijke en bewuste machtshiërarchie, met inbegrip van wederzijdse vrijwilligheid, vertrouwen, veiligheid en wederzijdse behoeftebevrediging. Wegens het negeren van de relationele kant, wordt de fout tussen sadist en dominant snel gemaakt. Geen enkele studie heeft een pathologie bij de bdsm-ers kunnen vinden.

Het kader rond bdsm zal grotendeels gebaseerd zijn op de onderzoeken van Visser (1986; 1985; 1983;1981). De reden hiervoor is de bredere context en het dieper begrip dat hij over het concept van bdsm heeft gegeven. Door zowel het ‘handelingsniveau’ (Visser, 1985, p.28) als het ‘betrekkingsniveau’ (Visser, 1985, p.28) samen te bespreken wordt een duidelijke differentiatie gemaakt tussen seksueel sadisme en dominantie. Zijn definitie lijkt volgens ons tot nu toe de meest volledige beschrijving van bdsm te omvatten. Deze kan teruggevonden worden in bijlage 1: omschrijving bdsm in dit onderzoek.

Binnen dit onderzoek zal narcisme vanuit twee verschillende theoretische benaderingen besproken worden. De eerste benadering onderscheidt twee vormen van zelfdysfunctie, namelijk de overte en de coverte vorm van narcisme (Wink, 1991). De overte vorm wordt in de DSM-IV-TR beschreven, terwijl de coverte vorm hierin genegeerd wordt (Cooper, 1998). Een andere benadering hanteert een continuümgedachte, (Soyer et al, 2001; Ronningstam, 1998), gaande van een gezonde zelfachting naar een onaangepast zelf-functioneren (Watson et al, 1992).

De basis van het wetenschappelijk onderzoek in dit proefschrift is gebaseerd op de eerste benadering, maar het kader waarin narcisme besproken wordt, sluit aan bij de continuümgedachte.

Wegens de grote onduidelijkheden, de talrijke conceptualisatieproblemen over zowel sadomasochisme als narcisme werd er reeds geopteerd voor de verwijdering van deze diagnoses uit de DSM (Cloud, 2004; Rivas, 2001).

Het is dan ook voor deze redenen dat we voor deze studie gekozen hebben om zowel narcisme als bdsm binnen een normaliteitskader te benaderen. Bdsm wordt hier niet als parafilie beschouwd, maar als een ongewone seksuele voorkeur die een relatie tussen twee of meerdere personen omvat. In overeenstemmig met de visie van Visser, zal er nadruk gelegd worden op het betrekkingniveau tussen de participanten. We zullen we de proefgroep binnen een relationeel kader benaderen. .

Het maatschappelijk belang van dit onderzoek is een bescheiden poging het taboe rondom bdsm verder te doorbreken, om zo een halte toe te roepen aan de associatie tussen bdsm en parafilie. In analogie met de evolutie van de homoseksuele beweging willen we het beeld over bdsm eveneens zien evolueren van ‘pathologie’ naar ‘normaliteit’.

Binnen dit onderzoek worden twee hypothesen vooropgesteld. De hoofdhypothese gaat uit van de veronderstelling dat bij de vergelijking tussen de experimentele- en de controlegroep geen significant verschil zal blijken in de mate van narcisme (zowel overt als covert). Voor onze tweede hypothese zullen we nagaan of overt narcisme met dominanten en covert narcisme met onderdanigen overeenkomt.

Deel I van dit proefschrift bestaat een grondige literatuurstudie.

Hoofdstuk één bespreekt de conceptuele problemen met betrekking tot de classificatie van parafilieën binnen de DSM en de daaruitvloeiende implicaties. Er wordt eveneens gekeken naar wat we allemaal onder sadomasochisme kunnen verstaan.

In hoofdstuk twee worden de twee vormen van narcisme nader onderzocht, namelijk overt en covert. Ook zal er een uiteenzetting komen over narcisme in verband met interpersoonlijke en romantische relaties. We zullen eindigen met een weergave van ‘normaal’ of gezond narcisme.

In het derde hoofdstuk wordt Bondage Discipline Sado-Masochism besproken. De bedoeling van dit hoofdstuk is de relationele kant van deze seksuele voorkeur te benadrukken, waarbij dieper wordt ingegaan op handelings- en betrekkingniveau.

In Deel II zal het uitgevoerde onderzoek worden voorgesteld.

Hoofdstuk 4 beschrijft het onderzoeksopzet waarin de hypothesen worden voorgelegd. Nadien volgt de onderzoeksmethode met de omschrijving van de onderzoeksgroepen, het onderzoeksmateriaal en het verloop van de procedure.

Deel III omvat hoofdstuk 5 waarin de belangrijkste onderzoeksresultaten worden weergegeven.

Deel IV tenslotte omvat hoofdstuk 6 waarin de resultaten worden besproken. Eerst wordt een korte samenvatting van de resultaten weergegeven. Nadien wordt een poging ondernomen om een context te vinden voor de bekomen resultaten en proberen we zowel alternatieve verklaringen als gelijkenissen te vinden. Wegens de complexiteit van de besproken onderwerpen zullen de besproken onderdelen geen afgebakende stukken vormen. Kritieken over eigen onderzoek en voorstellen rondom verder onderzoek worden doorheen de bespreking gegeven.

I. Deel I: Literatuurstudie

Hoofdstuk 1: Parafilieën

1. Inleiding

Ongewone seksuele patronen en voorkeuren kunnen iedereen overkomen, zowel jong als oud, rijk of arm, man of vrouw (Gosselin & Wilson, 1980). Maar het onderzoek naar deze voorkeuren heeft geen hoge prioriteit gekend, omdat seksuele innovaties en seksuele experimenten in onze samenleving maar weinig aanzien genoten (Hekma, 1994). De repressieve stilte en taboe rondom seksualiteit vormden een rem voor het wetenschappelijk onderzoek (Travin & Protter, 1993). Bijgevolg werden seksuele activiteiten zoals masturbatie gedurende tweehonderd jaar bestempeld (Simon, 1994) als immoreel, zondig, corrupt, illegaal, onnatuurlijk, slecht en pervers. Binnen het paradigma van de ‘natuurlijke’ seksualiteit (Gijs et al, 1994) werd enkel heteroseksuele coïtus bestemd voor voortplanting aanvaard, waarbij de vorm van de daad gedefiniëerd werd als de man in de toppositie en de vrouw op de rug (Travin & Protter, 1993). Dit paradigma heeft het seksologisch denken vanaf de middeleeuwen en de ideeën over ‘abnormale’ of ‘deviante’ seksualiteit tot op heden gedomineerd (Gijs et al, 1994). Masturbatie en andere seksuele perversies waren dus misdaden die zeer strenge straffen eisten (Travin & Protter, 1993). De stilte werd pas doorbroken sinds de opkomst van naoorlogse onderzoeken in de twintigste eeuw betreffende seksualiteit binnen de algemene bevolking. Zowel masturbatie, orale seks, homoseksualiteit en sadomasochistische fantasieën en activiteiten kenden een grote populariteit binnen de algemene bevolking (Kinsey Institute, 1990 in Cloud, 2004; Crepault en Couture, 1980; Hunt, 1974; Martin en Gebhard, 1953 in Hucker, 1997; Gosselin & Wilson, 1980). Masturbatie evolueerde van perversie tot ‘normaliteit’ en werd een alledaagse praktijk (Simon, 1994). Toch blijft dit gedachtengoed ernstige indrukken nalaten (Visser, 1981). Het steeds heersende taboe is zo sterk dat het openlijk praten over masturbatie nog steeds gevoelens van schaamte voortbrengt (Baumeister & Butler, 1997; Hekma, 1994). Seksuele variaties zijn dus cultuur- en tijdgebonden (APA, 2000). Binnen onze cultuur lijkt er dus een grote discrepantie te bestaan tussen wat maatschappelijk wordt aanvaard en de feitelijke wensen van de algemene bevolking. Dit fenomeen is mede te verklaren door de segregatiefunctie van het wetenschappelijk onbestaand concept van normaliteit, waarbij een bepaalde groep

zich als de ‘normofiel’ beschouwt door de anderen als ‘parafiel’ te betitelen (Ford en Beach, 1951 & Kinsey et al, 1949 in Gijs et al, 1994; Verhaeghe, 2002). Hierbij worden externe, socioculturele normen gehanteerd teneinde een individu te vergelijken met een gemiddelde (Verhaeghe, 2002). Het gevolg van deze ethnocentrische houding (Thompson, 1994) is naïviteit, wanneer we in termen van aangepast en onaangepast of gewenst en ongewenst gedrag willen denken. In dit geval begeeft men zich op gevaarlijk terrein, omdat de vraag hierbij opgeroepen is, ‘wie wenst wat en in naam van wie?’ (Verhaeghe, 2002, p. 19). Deze gedachtengang leidt enkel tot classificatie en etiketering van parafielen. De etiologie, het seksueel gedrag en de dynamieken bij de normofiel zijn echter nog steeds onbekend (Moser, 1988 in Cloud, 2004). Maar zolang het paradigma van de natuurlijke seksualiteit gehanteerd wordt, hoeven de gedifferentieerde seksuele verlangens niet ter discussie te komen (Gijs et al, 1994) en kunnen we achter onze vooroordelen blijven schuilen (Stoller, 1991).

2. Classificatie

Doorheen de geschiedenis was er steeds een behoefte aan classificatie. De meningen verschilden over welke stoornissen opgenomen moesten worden en over de beste classificatiemethode (APA, 2000). De DSM is de standaard wat betreft de diagnostische criteria en de classificatie van mentale stoornissen, en het volgt een medisch model over ziektes en stoornissen. Dit beschrijvend werk werd afgeleid uit wetenschappelijke studies van groepen patiënten die veel gemeenschappelijke symptomen vertoonden (Irons & Schneider, 1996). Een diagnose veronderstelt dat mensen in één categorie éénzelfde klinisch beeld vertonen. De medische wetenschap heeft echter weinig initiatief genomen om het breed spectrum van seksuele variaties te onderzoeken. Ze heeft zich enkel beziggehouden met het bestuderen van seksuele varianten die een probleem vormde binnen forensische settings of sociale omgeving (Simon, 1994). Dit impliceert dat het brede spectrum van de seksuele variatie enkel gezien werd in de meest extreme vormen (Gosselin & Wilson, 1980). De DSM III was de eerste classificatie die de diagnose van parafilieën erkende. Hoewel de diagnostische criteria over verschillende edities veranderd zijn, werd een verscheidenheid aan seksuele niet-conventionele gedragingen opgenomen (Polaschek, 2003). De DSM-IV-TR is momenteel de huidige standaard en onderscheidt

activiteiten zoals exhibitionisme, fetisjisme, frotteurisme, pedofilie, seksueel masochisme, seksueel sadisme, transvestisch fetisjisme, voyeurisme en tenslotte de parafilie niet ander omschreven (APA, 2000). Maar zo duidelijk is het echter allemaal niet (Bickley & Beech, 2001; Polaschek, Ward & Hudson, 1997 in Polaschek, 2003). Parafilieën worden beschouwd als duidelijk afgebakende diagnoses waarin alle geïncorporeerde seksuele activiteiten gelijkwaardig zijn, maar eigenlijk zijn het geen entiteiten. Onderzoek heeft echter uitgewezen dat seksuele variaties een verscheidenheid aan gedragingen omvatten, en de mensen achter deze gedragingen zeer heterogeen zijn (Bickley & Beech, 2001; Polaschek, Ward & Hudson, 1997). Tenslotte bestaan er geen categorieën om deze heterogeniteit te reduceren. Toch veronderstelt men vaak dat de DSM een duidelijk en gemakkelijk door leken te begrijpen kader vormt. Er bestaan echter significante risico's dat de diagnostische informatie misbruikt of misbegrepen wordt (Irons & Schneider, 1996). De grote overlap tussen de verschillende persoonlijkheidsstoornissen, (Derksen, 1993; Millon, 1998) en de complexe, en moeilijke operationaliseerbare definities van mentale stoornissen binnen deze DSM-IV-TR zijn hiervoor belangrijke redenen. Elke overweging om de relatie te onderzoeken tussen een perversie en een narcistische persoonlijkheidsstoornis (Irons & Schneider, 1996), zal eerst een duidelijk afgebakende definitie moeten bevatten van mentale stoornissen en perversies (Polaschek, 2003). Desondanks werden de bevindingen veralgemeend, en dus ook naar de onderzoekspopulatie binnen dit geschrift (Thompson, 1994; Breslow, 1989 in Hucker, 1997; Gosselin & Wilson, 1980).

De definitie van parafilieën uit de DSM-IV-TR wordt aangeboden in bijlage 2: definitie parafilie uit DSM-IV-TR.

3. Wat verstaan we onder sadomasochisme?

In de klinisch gebaseerde psychoanalytische theorie verwijst sadomasochisme naar een complexe persoonlijkheidsstructuur waarin een individu seksueel genot heeft bij het straffen van anderen (seksueel sadisme) of het gestraft worden (seksueel masochisme) door anderen (Williams, 2002).

De koppeling tussen seks en geweld werd in de 19de eeuw door de psychiater Richard von Krafft-Ebing beschreven in zijn *Psychopathia Sexualis* als sadisme. Zijn

beschrijvingen werden afgeleid uit de geschriften van Marquis de Sade en Leopold von Sacher-Masoch (Travin & Protter, 1993). Onder sadisme heeft hij alle soorten geweld in één categorie onderverdeeld. Zowel lustmoordenaars, necrofielen, als sadisme met andere objecten en mensen die louter sadistische fantasieën hadden, en dit zonder hierop in te gaan (Hucker, 1997). Andere onderzoekers benadrukten sadisme als “*de wil om te domineren door de onderwerping van de andere*” (Karpman, 1954 p. 10 in Hucker, 1997). De uiting van absolute controle uit zich door de reductie van de ander tot object terwijl hij vergoddelijkt werd door de onderworpenen (Fromm, 1977 in Hucker, 1997). De recentere classificaties omvatten een brede conceptualisatie. Er zijn echter vele moeilijkheden ondervonden om de definitie te operationaliseren (Knight, Prentky & Cerce, 1994 in Hucker, 1997). Dit omwille van de eerder besproken sadomachistische fantasieën binnen de algemene bevolking. Deze bemoeilijken eveneens het bepalen van de prevalentie van seksueel sadisme en seksueel masochisme (APA, 2000). De prevalentie van parafilieën zijn in bijlage 3: prevalentie parafilieën, terug te vinden.

De oorsprong van seksueel sadisme werd vanuit verschillende hoeken bestudeerd en werd gelinkt aan de ontwikkeling van het individu (Freud, 1961; Raymond, 1956; Friedenberg, 1956; Sadger, 1926, in Hucker, 1997), en aan mogelijke hersenziekten (Money, 1990 in Hucker, 1997). Er zijn hiervoor echter nooit sluitende bewijzen gevonden. Al deze theorieën neigden tot veralgemening door te veronderstellen dat dezelfde psychische krachten werkzaam waren bij alle vormen van sadisme (Siomopoulos & Goldstein, 1976, in Hucker, 1997). De koppeling tussen seks en geweld bij de mens is al zichtbaar sinds de middeleeuwen of misschien zelfs vroeger. De periode van de heksenjachten zijn daar een goed voorbeeld van. Ook in recentere tijden ziet men deze koppeling terug bij de Engelse kostscholen die lichamelijke straffen toedienden aan de leerlingen. Volgens Visser (1981) hielden de folteringen in de ene periode en de lijfstraffen in de andere telkens een seksueel karakter in (Visser, 1981), en waren gebaseerd op sociale ongelijkheid en onvrijwilligheid. Deze systemen verwijzen naar een maatschappelijke periode waarin wreedheid en ongelijkheid als sociale verschijnselen werden aanvaard (Hekma, 1994). Hierdoor wordt sinds 1980 het belang van een sociologisch perspectief in de bestudering van sadomasochisme benadrukt (Spengler, 1980; Weinberg & Falk, 1980 in Visser, 1983; Hekma, 1994).

De term masochisme omvat zowel moreel als seksueel masochisme. Het eerste beschrijft het gebruik van zelfdestructief gedrag om innerlijke problemen op te lossen, zoals het straffen van zichzelf wegens slecht gedrag (Maleson, 1984 in Baumeister & Butler, 1997) of het vermijden van agressie ten opzichte van anderen door deze tegen zichzelf te keren (MacGregor, 1991 in Baumeister & Butler, 1997). Seksueel masochisme omvat ervaring van pijn, vernedering en controleverlies om het seksueel genot te vergroten (Baumeister & Butler, 1997). In de klinische sfeer heeft moreel masochisme steeds een grote rol gespeeld, maar seksueel masochisme is door zijn kenmerken enigmatisch gebleven voor onderzoekers. De intentie van het gedrag tussen moreel en seksueel masochisme is verschillend. Bij morele masochisten bestaat het doel uit het vermijden of straffen van immoreel en onetisch gedrag terwijl bij seksuele masochisten de seksuele opwindning die naar seksuele bevrediging leidt, vooropstaat. Bij seksueel masochisme is meestal een relatie betrokken, reëel of in fantasie; bij moreel masochisme is het meestal een solitaire activiteit, die grotendeels op het zelf gefocust is. Seksueel masochisme wordt 'relatief' aanvaard (Baumeister & Butler, 1997), vanwege verschillende studies die een mentale stoornis uitgesloten hadden (Stoller, 1991; Visser, 1986, 1983, 1981; Gosselin & Wilson, 1980).

We kunnen eveneens sadomasochistische dynamieken zowel in de samenleving als in intieme relaties terugvinden (Chancer, 1992, 1998 in Williams, 2002).

Beide partners in een sadomasochistische dynamiek zoeken naar erkenning, maar zijn daar toe niet in staat omdat ze hun ambivalentiegevoelens niet kunnen aanvaarden of erkennen. In de plaats daarvan gaan ze 'splitsen' gebruiken als psychologisch afweermechanisme, waarbij ze hun agressieve- en liefdesgevoelens projecteren op gedifferentieerde objecten. Sadomasochisme is een vorm van splitsen waarin de partners akkoord gaan dat de masochist 'volledig slecht' is en de 'sadist' volledig goed is' (Williams, 2002). Dit wordt ook verkeerde differentiatie genoemd (Benjamin, 1988 in Williams, 2002). Echte differentiatie, in tegenstelling met een sadomasochistische relatie bestaat uit een wederzijdse erkenning. De partners ervaren een diep respect en waardering voor elkaar. Mensen hebben als het ware een ingebouwde psychologische behoefte aan wederzijdse erkenning, maar het is zeer moeilijk om deze in een seksuele relatie waar te maken (Benjamin, 1988 in Williams, 2002). Het vereist van beide partners de ervaring en erkenning van de wederzijdse

ambivalente gevoelens. Het vraagt ook de bereidwilligheid de behoeften en wensen van de andere in acht te nemen wanneer de eigen behoeften worden ingevuld. Dit vereist toewijding naar voortdurende communicatie en onderhandeling. In een seksuele relatie is de verleiding steeds groot om zijn eigen wil aan de andere op te dringen of zichzelf volledig aan de andere te geven. Omdat sadomasochisme psychologisch ook gemakkelijker te bereiken is dan wederzijdse erkenning, zijn seksuele relaties steeds kwetsbaar om uiteen te vallen in onderwerping en dominantie (Williams, 2002).

Tenslotte kan men sadomasochisme beschouwen als een theateraal spel waarin de illusie van macht en onderdanigheid gespeeld wordt op een wederzijds vrijwillige basis. Er worden hierbij attributen gebruikt zoals zweepen, touwen en mentale vernederingen (Visser, 1981). Deze zelfgeïdentificeerde sadomasochisten of bdsm-ers beschouwen hun seksuele partners als dierbaar (Gosselin, 1987 in Hucker, 1997). Hierover zullen we in hoofdstuk 3 verder op ingaan.

Hoofdstuk 2: Narcisme

1. Inleiding

Historisch gezien werd narcisme geconceptualiseerd als de investering van het libido in het zelf. Dit impliceert een liefde voor het zelf (Freud, 1914/1973 in Shaw, 2000). Narcisme werd eveneens voorgesteld als pathologische zelfliefde (Bushman et al, 2003), parafilie, gezonde zelfachting, extreme introversie en persoonlijkheidstype (Baranger, 1991; Freud, 1931/1950, 1914/1957 in Campbell, 1999).

Narcistische stoornissen kennen uitgebreide aandacht. De oorsprong hiervan komt uit psychodynamische hoek (Derksen, 1993). Freud heeft het concept van narcisme van Nacke overgenomen. Deze beschreef een individu die zijn eigen lichaam behandelde als een seksueel object (Shaw, 2000). Heden ten dage verwijst narcisme naar een interesse in of een bezorgdheid voor het zelf op een breed continuüm, gaande van gezonde naar pathologische aspecten. In het algemeen worden concepten zoals zelfachting, zelfstelsel, zelfrepresentatie, echt of vals zelf in de literatuur besproken als verwijzend naar aspecten van narcisme (Cooper, 1998). Zeer belangrijk echter om aan te strepen is het feit dat narcisme niet inherent goed of fout is. Het is zelfs essentieel om eigen interesses, ambities en talenten te verwezenlijken (Shaw, 2000). Volgens Stone (1998) maakt normaal narcisme deel uit van onze geprogrammeerde genen voor een succesvol leven. Sommige niveaus van narcistische stoornissen zijn dan ook bij iedereen terug te vinden (Imbesi, 1999). Op deze manier is het concept narcisme vanuit een pathologisch aspect naar een continuüm geëvolueerd (Soyer et al, 2001; Ronningstam, 1998), met een gezonde zelfachting aan het ene extreem en een onaangepast zelf-functioneren aan het andere extreem (Watson et al, 1992). Tussen de twee extremen situeren zich de gezonde narcisten (Millon & Davis, 2000 in Rossi, 2004). Toch wordt er nog steeds een pejoratieve klank aan het concept narcisme verbonden (Hutcheon, 1984 in Grant 2000).

Voor een uitgebreidere uitleg wat een algemeen pathologisch narcisme veronderstelt, gelieve bijlage 4: pathologisch narcisme, te raadplegen.

2. Twee vormen van narcisme

De studie van narcisme heeft een verwarrende evolutie gekend. De eerste verwarring komt uit psychoanalytische hoek. Deze betreft de tegenstrijdige opvatting van narcistische zelfachting in combinatie met het gebruik van het afweermechanisme 'splijten'. Sommige onderzoekers hebben narcisme toegeschreven aan ouderlijke ongevoeligheid resulterend in een grandiositeit als verdediging voor het kind (Kernberg, 1975 in Wink, 1991), of de transformatie weerhoudend van infantiele gevoelens van grandiositeit in een gezond gevoel van zelfachting (Kohut, 1971, 1977 in Wink, 1991). De aanwezigheid van grandiositeit gaat gepaard met gevoelens van minderwaardigheid, die het natuurlijke en niet verdedigende respons van het kind aan het verkeerde en ongevoelige ouderschap weerspiegelen. Door het gebruik van het afweermechanisme splijten (Kernberg, 1975; Klein, 1957 in Wink, 1991), zal de narcist de twee conflicterende gevoelens over het zelf kunnen weerhouden van het bewustzijn. Een uitgebreidere etiologie wordt aangeboden in bijlage 5: etiologie narcisme

De tweede verwarring betreft de psychologische kosten en baten geassocieerd met het narcismeconcept (Rose, 2002). Sommige onderzoekers hebben narcisme geassocieerd met onevenwichtigheid en ellende (Cooper & Ronningstam, 1992; Kernberg, 1975; Lasch, 1979; Reich, 1954 in Rose, 2002) terwijl anderen het met indicatoren van psychisch welzijn hebben verbonden (Kohut, 1977; Rhodewalt, Madrian & Chency, 1998; Rhodewalt & Morf, 1995; Watson, Hickman & Morris, 1996; Watson, Little, Sawrie & Biderman, 1992 in Rose, 2002). Deze tegenstrijdigheden worden weerspiegeld doordat bepaalde niveaus van narcisme positief neigen te correleren met indicatoren van psychisch welzijn, terwijl andere maten negatief lijken te correleren met dezelfde indicatoren (Wink, 1991).

Deze verwarringen hebben ertoe aanleiding gegeven dat onderzoekers het mogelijk bestaan van twee soorten van narcisme in acht namen (Cooper & Ronningstam, 1992; Gabbard, 1989; Akhtar & Thompson, 1982 in Rose, 2002; Kernberg, 1975, 1986; Kohut, 1977 in Wink, 1991). Volgens Rose (2002) en Cooper (1998) zou de narcistische persoonlijkheidsstoornis erkend moeten worden in zijn twee

verschillende verschijningen, namelijk de overte en de coverte vorm. De DSM-IV-TR geeft echter geen beschrijving van het coverte type (Cooper, 1998). Toch zijn er empirische studies die de validiteit van deze twee subtypes ondersteunen (Rathvon & Holmstrom, 1996; Hibbard, 1992; Wink, 1991 in Gabbard, 1998).

2.1 Gemeenschappelijke aspecten van overte en covert narcisme

Aan de basis delen overte en covert narcisme dezelfde defecten in de structuur van de zelfrepresentatie, de zelfwaarderegulatie (Cooper, 1998) en hebben ze grote problemen in de sfeer van het zelfgevoel. Ze zullen er echter op verschillende manieren mee omgaan. De overte narcist zal kwetsende situaties vermijden om zijn zelfgevoel te beschermen waar de coverte narcist dit zal tewerkstellen door in te spelen op wat de anderen van hem verwachten (Gabbard, 1994 in de Wolf, 2002). Bovendien hebben ze gelijkaardige grootheidswaan (Cooper, 1998). Schaamte is bij beiden een belangrijke drijfveer. Het hyperwaakzame type (covert) zal openlijk vatbaarder zijn voor gevoelens van schaamte wanneer de gewenste respons van anderen niet ter beschikking is. Het arrogante type (overt) is zich voortdurend tegen schaamte aan het verdedigen door toejuicing en bewondering op te zoeken (Gabbard, 1998). Het streven naar toejuicing kan een manier zijn om een negatieve evaluatie van het zelf te ontkennen welke geassocieerd wordt met schaamte (Kinston, 1983). Ze delen beiden eveneens narcistische kenmerken zoals uitbuiting en het gevoel van gerechtvaardigdheid. Tenslotte zijn beide types buitengewoon arrogant en in zichzelf verdiept, maar in andere opzichten zijn ze van elkaar te onderscheiden (Wink, 1991). De overte narcist zal bijvoorbeeld in het centrum van de aandacht willen staan, terwijl de coverte narcist alles zou doen om deze positie te vermijden. Samengevat kunnen we stellen dat narcisme gekenmerkt wordt door een combinatie van grandiositeit en kwetsbaarheid (Sturman, 2000).

2.2 Overt narcisme

Overt en covert narcisme worden op basis van de narcistische kwetsbaarheid eveneens op een continuüm voorgesteld.

Aan de ene zijde van het continuüm worden narcistische individuen van het overte of centrifugale (Ettema & Zondag, 2002) type beschreven, die meer in de lijn van Kernberg zitten (Gabbard, 1994 in de Wolf, 2002). Arrogantie en agressie staan hier op de voorgrond. Men negeert emoties en reacties van anderen, en is zich niet bewust van wat men anderen aandoet (Gabbard, 1989 in Gabbard, 1998). Gabbard (1994, in de Wolf, 2002) heeft deze mensen omschreven als ‘onbewuste narcisten’. De bekendste omschrijving van overt narcisme wordt gegeven in de DSM-IV-TR. De volledige definitie is terug te vinden in bijlage 6: definitie DSM-IV-TR narcistische persoonlijkheidsstoornis.

De overte narcist heeft een sterke behoefte in het centrum van de aandacht te staan (Gabbard, 1994 in de Wolf, 2002). Zijn narcistische grandiositeit zal leiden tot een directe uiting van exhibitionisme, zelfbelangrijkheid en preoccupatie met het verkrijgen van aandacht en bewondering van anderen (Wink, 1991). Andere gevolgen kunnen een verlies van werkvermogen zijn door gebrek aan bevredigingsgevoelens, en kunnen leiden tot gevoelens dat voldoening toegekend moet worden zonder inspanning. Tenslotte is er ook sprake van voortdurend leed en vijandigheid in relaties (Horney, 1939 in Cooper, 1998).

Andere benamingen zijn *thick-skinned* (Rosenfeld, 1987 in Gabbard, 1998), egotistisch (Broucek, 1982 in Gabbard, 1992), grandioos, arrogant, hunkerend naar aandacht en gevoelens en reacties van anderen negerend (Rivas, 2001). Met centrifugaal narcisme beschrijven Ettema en Zondag (2002) de richting van de beweging die de narcistische persoon aangeeft. Dit kan zowel bij het ‘zelf’ als bij de ‘ander’ zijn. Eén van de twee polen houdt de wereld van de narcist samen. Bij centrifugaal narcisme (=overt) zal de beweging van het zelf op de andere overheersen. Men spreekt hier over de zelfpool.

2.3 Covert narcisme

Aan het andere extreem van het continuüm bevindt zich het coverte of centripetale type (Ettema & Zondag, 2002), dat meer bij de visie van Kohut aansluit (Gabbard, 1994 in de Wolf, 2002). De beste omschrijving van covert narcisme is volgens Sturman (2000), de verminderde behoefte voor interpersoonlijke controle en hechte verwantschap.

Covert narcisme wordt duidelijk door grotendeels onbewuste gevoelens van grandiositeit en een overte vertoning van een gebrek aan zelfvertrouwen en initiatief, vage gevoelens van depressie, en geen enthousiasme voor het werk (narcistische afwijking). Snel gekwetst zijn en schaamte staan bij de coverte narcist voorop (Gabbard, 1994 in de Wolf, 2002; Gabbard, 1998). Deze individuen lijken uitermatig gevoelig voor de reacties van anderen, ze zijn geremd en richten de aandacht meer op de anderen dan op zichzelf. Ze schuwen in het centrum van de aandacht te treden, in tegenstelling tot de overte narcist. Ook zijn ze uitermate alert op het krijgen van kritische signalen (Gabbard, 1994 in de Wolf, 2002). Ze zijn ook angstig, verlegen en onzeker, maar in hechte contacten kunnen ze de andere overdonderen met hun grandiose fantasieën (Kernberg, 1986 in Wink, 1991).

Covert narcisten zijn defensief, sociaal angstig en introvert (Wink, 1991). Aan de grondslag ligt sociale angst en verhoogde onrust met betrekking tot het ontvangen van interpersoonlijke kritiek en kleineringen. Ze gaan dus sociale situaties vermijden omdat ze zich angstig voelen en zich gelijk onwaardig voelen voor de affectie die ze van anderen kunnen krijgen. Hun lage zelfvertrouwen kan hen beletten om zichzelf te doen gelden. Ze zullen interpersoonlijke nabijheid en invloed vermijden omdat die voor hen bedreigend aanvoelt.

Andere benamingen voor covert narcisme zijn hyperwaakzaam (Gabbard, 1994 in de Wolf, 2002), thin-skinned (Rosenfeld, 1987 in Gabbard, 1998), dissociatief (Broucek, 1982 in Gabbard, 1998), kwetsbaar, zichzelf wegcijferend, aandacht afleidend, hoogsensitief naar de signalen van anderen en gemakkelijk gekwetst zijn (Rivas, 2001). Volgens het model van Ettema en Zondag (2002) zal de beweging bij centripetaal narcisme (=covert) van de ander op het zelf overheersen. Men gaat hier dus uit van het beeld dat de andere heeft.

De klinische kenmerken die het verschil tussen overte en covert narcisme samenvatten zijn terug te vinden in bijlage 7: Klinische kenmerken overte en covert.

3. Genderverschillen

Vroeger onderzoek heeft uitgewezen (Martin, 1987 in Tschanz et al, 1998) dat de exploitatieve neigingen en overte vertoningen van gevoelens van gerechtigdheid in het geheel van narcisme minder voorkomen bij vrouwen dan bij mannen. Voor vrouwen geven zo'n uitingen meer aanleiding tot negatieve sociale sancties (Carroll & Hoenigmann-Stovall, 1996) omdat ze het stereotype rolpatroon zouden overtreden (Martin, 1987 in Tschanz et al, 1998). Het verwachte rolpatroon van vrouwen is dat ze een positief sociaal gedrag vertonen zoals tederheid, medeleven, warmte, sympathie, gevoeligheid en begrip (Martin, 1987 in Tschanz et al, 1998). Vrouwen in leiderschapsposities zullen negatief geëvalueerd worden indien ze deze verwachtingen beschamen door autocratisch en directief op te treden (Eagly et al, 1992 in Tschanz et al, 1998), ofwel door leiderschapsposities in te nemen die vereisen mensen te leiden en te controleren (Butler & Geis, 1990 in Tschanz et al, 1998). Volgens Carli, Lafleur & Loeber (1995, in Tschanz et al, 1998) zal de beïnvloeding van mannen door vrouwen op een sociale en vriendelijke wijze moeten gebeuren. Mannen integendeel, ongeacht het geslacht van het te beïnvloeden doel, moeten enkel competent lijken. Mannelijke en vrouwelijke narcisten vertonen in het algemeen een grote gelijkaardigheid in de manier waarop de meeste facetten van narcisme met elkaar geïntegreerd zijn (Tschanz et al, 1998).

4. Narcisme en interpersoonlijke relaties

Bij een sterke narcistische stoornis is er weinig hechting aan anderen en aan de sociale omgeving. Dit is vooral duidelijk bij de overte narcist (Derksen, 1993). Door gebrek aan interesse in intimiteit, vertonen zij een focus op zichzelf eerder dan een focus op anderen (Emmons, 1987; Raskin & Shaw, 1988 in Campbell et al, 2002), verminderde empathie (Watson et al, 1984 in Campbell et al, 2002) en een verminderde behoefte aan intimiteit dan niet-narcisten (Carroll, 1987 in Campbell et al, 2002). Dit is het resultaat van twee aan elkaar gerelateerde krachten: het beschouwen van interpersoonlijke relaties als mechanisme voor het behoud van hun zelfregulatie, meer bepaald in het verhogen of behouden van hun zelfachting (Morf & Rhodewalt, 2001; Raskin et al, 1991b in Rose, 2002; Campbell, 1999), en verlatingsangst (Kernberg, 1974, 1975 in Campbell, 1999). Dit zal meestal verwezenlijkt worden door het zoeken

en uiten van superioriteit of dominantie over anderen (Bradlee & Emmons, 1992; Carroll, 1987; Emmons, 1984; Raskin et al, 1991a, 1991b; Raskin & Terry, 1988, Kohut, 1977 in Campbell, 2002). Narcisten verhogen dit superioriteitsgevoel door aandacht naar zichzelf te trekken (Rudich, 2001 in Campbell et al, 2002) of door het uitvoeren van exhibitionistische handelingen (Buss & Chiodo, 1991 in Campbell et al, 2002). Voor de narcist moet de andere zich vereerd voelen met hem in relatie te mogen zijn. Ze proberen eveneens doelen te bereiken met een minimale inspanning en wederkerigheid van hun kant (Millon, 1998).

5. Narcisme en romantische relaties

De problemen van de overte narcist zullen zich rechtstreeks in de relatie uiten (Derksen, 1993). In romantische relaties zullen ze eerder status en zelfachting opzoeken dan intimiteit of zorg. Ze worden ook aangetrokken tot individuen die deze behoeften kunnen bevredigen. Deze wenselijke romantische partners bezitten positieve eigenschappen zoals succes en populariteit en bewonderen de narcist (Campbell, 1999). Hoewel narcisten perfectie nastreven in potentiële romantische partners zullen ze geen overdreven mening hebben over hun partner. In feite zullen ze hun zelfachting behouden door zich superieur op te stellen (Campbell et al, 2002). Indien de partner als minderwaardig ervaren wordt, dan kan een sadomasochistische dynamiek binnen de relatie tot stand kunnen komen (Williams, 2002). Narcisten rapporteren ook minder verbondenheid in hun relatie dan niet-narcisten (Campbell & Foster, in press in Campbell, 1999). Eén reden hiervoor kan zijn dat de narcistische egocentriciteit de mogelijkheid beperkt om zich geïnteresseerd te voelen of van anderen te houden (Horney, 1939 in Cooper, 1998). Het kan echter ook het gevolg zijn van de gedachte dat ze steeds andere alternatieven kunnen krijgen. Deze alternatieven gaan ze nastreven door flirtgedrag met anderen dan hun partner te vertonen (Campbell & Foster in press, in Campbell et al, 2002). Deze aandacht naar anderen toe omvat seksuele verlangens. Ze verlangen meer naar verschillende seksuele partners en zijn minder geneigd om seks met intimiteit te verbinden (Foster et al, 2002). Partners van hoogscorende narcisten hebben hun man beschreven als zijnde bazig, twistziek, intolerant, verwaand en ijdel (Wink, 1991).

Romantische relaties zijn goed voor narcisten omdat ze positieve aandacht en seksuele satisfactie verlenen, maar anderzijds zijn ze slecht omdat ze emotionele

intimiteit vereisen en beperken ze de aandacht en seksuele bevrediging door andere partners (Campbell et al, 2002). De behoefte aan autonomie weerspiegelt het verlangen naar onafhankelijkheid en zelfbehoud van een individu. De narcist zal dus ook moeilijkheden binnen een relatie ervaren bij het delen van beslissingen en zal op een negatieve wijze reageren wanneer de ander hem informeert over gedragsverwachtingen. Nog erger is het wanneer de partner probeert zijn gedrag te controleren (Soyer et al, 2001).

6. Narcisme en agressie

Sommige mensen kunnen kritiek gemakkelijk van zich af laten glijden, terwijl anderen ze als terechte opmerkingen kunnen beschouwen waaruit ze iets kunnen leren. Geen enkele van deze responsen zal tot agressie lijden (Bushman & Baumeister, 1998).

Narcistische kenmerken geven niet noodzakelijk aanleiding tot gewelddadigheid (Schulte et al, 1994). Narcistische woede en vijandigheid zal enkel tot uiting komen wanneer de zaken niet verlopen zoals gepland (Campbell et al, 2002). De meeste mensen binnen de algemene bevolking voelen zich juist goed als de zaken in hun omgeving verlopen op de manier waarop ze dit wensen, omdat de mens er steeds naar streeft om de omstandigheden en de situaties op een bewuste of onbewuste manier te controleren en te beheersen (Derksen, 1993).

De agressie bij narcisten lijkt zich enkel te uiten in directe respons op kritiek en belediging (Bushman & Baumeister, 1998). De belangrijkste reden voor gewelddadigheid bij pathologische narcisten kan de onmogelijkheid zijn om gevoelens te identificeren en te uiten die specifiek gerelateerd zijn aan narcistische krenking. Een narcistisch overweldigende ervaring die ze niet als pijnlijk kunnen erkennen, kan aanleiding geven tot impulsieve gewelddadige handelingen zowel ten opzichte van henzelf als tegen anderen (Schulte et al, 1994). De mogelijke suïcidale neigingen zullen echter niet uit depressie en innerlijk schuldgevoel voortvloeien, maar uit een megalomaan gevoel van triomf over vrees voor pijn en dood (de Wolf, 2002). Op andere gebieden in het leven lijken ze hun gevoelens op een adequate manier te kunnen uiten (Bursten, 1981 in Schulte et al, 1994).

7. Normaal/Gezond narcisme

Volgens Millon (1998) kan een narcistische persoonlijkheidsstijl beschouwd worden als een gedragspatroon dat eigen is aan de late twintigste eeuw. Narcistische maatschappijen zoals de onze hebben het centrum van levensactiviteiten gefocust op prestaties en zelfverbetering. Hierbij is het vaak moeilijk te bepalen welke zelfgefocuste kenmerken een narcistische stoornis aantonen en welke louter adaptieve stijlen zijn die maatschappelijke waarden nastreven (Millon, 1998). Binnen elke cultuur bestaan er normen hoe men onze doelen van schoonheid, macht en rijkdom op wettelijke en juiste manier mag nastreven. Het overschrijden van deze culturele grenzen betekent het territorium van criterium 2 binnen de definitie van de DSM-IV-TR voor de narcistische persoonlijkheidsstoornis te betreden (Stone, 1998). Met name, gepreoccupeerdheid met fantasieën over onbeperkte successen, macht, genialiteit, schoonheid of ideale liefde (APA, 2000). Maar is het niet normaal om binnen onze individualistische maatschappij te fantaseren over ongelimiteerd succes of macht? Is het niet normaal om op anderen afgunstig te zijn? Is het niet normaal om een gebrek aan empathie te vertonen ten opzichte van mensen die men op dagdagelijkse basis ontmoet (Rivas, 2001)? De grens tussen zelfvertrouwen en een gezonde zelfachting enerzijds en een artificiële opgeblazen en tegelijkertijd leeg gevoel van zelfwaarde, is niet gemakkelijk te bepalen. Agressiviteit en assertiviteit zijn kenmerken die we nodig hebben indien we onze plaats in deze maatschappij willen doen gelden, en zeker indien we leidinggevende posities bekleden. De normale narcistische persoon zou dus een modus van sociale bezorgdheid en interpersoonlijke empathie, een merkbare interesse hebben in ideeën en gevoelens van anderen, en tenminste een gedeeltelijke bereidwilligheid moeten vertonen om zijn persoonlijke rol in problematische interpersoonlijke relaties te erkennen (Millon, 1998). Bestaan er echter mensen die volledig aan deze modus voldoen? Waar zijn deze normale personen? Niemand heeft er ooit één ontmoet en we mogen niet vergeten dat elk van ons perverse mechanismen in zich heeft (Stoller, 1991).

Hoofdstuk 3: Bondage Discipline SadoMasochism

1. Inleiding

Het bdsm gebeuren is een theater (Stoller, 1991). De basisdynamiek van bdsm is de machtsdichotomie (Califia, 1979 in Alison et al, 2001), onder de vorm van meester-meesteres/slaaf-slavin, politie/burger, leerkracht/leerling, moeder-vader/kind, dokter-verpleegster/patiënt, priester/biechter, baas/bediende of elk andere tweepolige machtsrelatie die men kan bedenken (Stoller, 1991; Visser, 1981). Het meest kenmerkende voor deze relaties is de machtsongelijkheid tussen beide partners. Er bestaat hierbij een controlefactor, een element van discipline. De dominant is in controle, hij stelt de regels op en hij zegt wat er moet gebeuren.

Deze relaties lijken een bijzondere emotionele waarde te hebben ontwikkeld die verbonden is met de seksuele opwinding van de participanten (Visser, 1985). De pijn wordt dus zelden als een centraal facet naar voren gebracht (Gebhard, 1969 in Alison et al, 2001). Pijn wordt eerder als middel dan als doel gezien, omdat de verwachting of dreiging van pijn zeer effectief kan zijn voor de seksuele opwinding (Visser, 1983). Het is het actief gebruik maken van deze hiërarchische rolverdeling die het seksueel opwindende karakter van het spel uitmaakt. Buiten de context van het spel zal deze machtsongelijkheid als aversief worden ervaren (Visser, 1983).

Zoals bij het theater moet er vooreerst een script of een scenario worden uitgeschreven. De plots zijn meestal gebaseerd binnen de ervaringen van het leven van de schrijvers, maar zullen omgevormd worden tot seksuele stereotypen, waar een karikaturale vorm aan gegeven zal worden. Nadat de eigen rol van de schrijver uitgeschreven is, zal hij de andere speler(s) een rol toekennen gebaseerd op significante anderen (Gosselin & Wilson, 1980). Een bdsm spel vindt plaats gedurende een *afgebakende* periode (Visser, 1983). Wanneer het spel gespeeld zal worden, gaan de participanten enorm veel tijd en inspanning spenderen om een scene op te zetten (Stoller, 1991). De setting en de gehanteerde rekwisieten moeten enkel dienen om de absurditeit van het plot te benadrukken, anders zal de uitvoering betekenisloos en onuitvoerbaar worden (Gosselin & Wilson, 1980). Wanneer de bdsm-ers met het spel starten, zullen ze uren aan het spel spenderen, door elkaars wensen in te vullen en de grenzen van de andere niet te overschrijden. Het bereiken

van een orgastisch hoogtepunt komt enkel indien dit het doel zou zijn van het specifiek spel (Stoller, 1991). Zowel de dominant als de onderdanige hebben elkaar nodig voor hun emotionele en seksuele bevrediging (Visser, 1986). Het verwijzen naar het aspect ‘spel’ veronderstelt het bewustzijn van de relativiteit van de machtsrelatie tussen dominant en onderdanige die bij de bdsm-ers heerst. Spel, werkelijkheid en het dagelijks leven blijven voor de meesten dan ook van elkaar gescheiden. Het spel wordt dus niet verdergezet in het dagelijks leven, behalve in uitzonderlijke gevallen. Het bewustzijn van deze relativiteit en de tijdelijkheid zijn heel belangrijk voor de mate waarin de partners zich aan elkaar kunnen overgeven (Visser, 1985). Als buitenstaander is het dus niet mogelijk om conclusies te trekken enkel op basis van het overte gedrag (Visser, 1983), aangezien bdsm een heel intense relatie is die eerder mentaal dan fysiek van aard is. Een groot deel is plezier, spel en fantasie, maar wat de mentale aspecten betreft, spreken we over veel liefde en toewijding, veel verplichtingen en vele intense gevoelens voor beide partijen (Stoller, 1991).

2. De keuze van een partner

Een bdsm relatie hoeft niet per sé met een vaste partner te gebeuren. Het kan ook aangegaan worden met één of meerdere partners of met geheel onbekenden. Het aantal partners met wie een relatie wordt aangegaan, verschilt van persoon tot persoon (Visser, 1981). Het vinden van een partner veronderstelt niet in de eerste plaats de aantrekking tot het gender van de partner, maar eerder het beleven van de machtsinteractie (Visser, 1985). De seksuele voorkeur voor bdsm is dus geen voldoende criterium om een relatie aan te gaan. Zoals in vanillarelaties zal eerst een periode van kennismaking en aftasting komen omdat niet iedereen even opwindend of te vertrouwen is. De onderdanige kan bijvoorbeeld te dominant zijn of de dominant kan te slap of te onervaren zijn om geloofwaardig over te komen (Visser, 1981).

3. Technieken of gedragingen

3.1 Handelingsniveau

Er bestaat een grote verscheidenheid binnen bdsm handelingen (Visser, 1981). Een zweep bijvoorbeeld past niet steeds binnen een bdsm relatie, tenzij het deel uitmaakt van een verhaal. Bondage, het fysiek weerloos maken van de partner door deze vast te binden met touwen, is een onderdeel van de lichtere vormen van bdsm en is waarschijnlijk de meest voorkomende vorm. Het afknellen van bepaalde lichaamsdelen is bij bondage wat tot plezierige drukgewaarwordingen kan leiden. (Stoller, 1991; Visser, 1981). Ook discipline resorteert hieronder (Stoller, 1991). Pijnlijke handelingen zijn dus niet altijd een onderdeel van bdsm gedrag. Andere voorkomende handelingen zijn orale seks, flagellatie, anaal geslachtsverkeer, handboeien, dildo's, leren outfits, kettingen, maskers of blinddoeken, verschillende vormen van slaan (Sandnabba, Santtila, Alison & Nordling, 2002), piercings, hete was en elektrische schokken (Stoller, 1991).

Ook mentale vernederingen kunnen gehanteerd worden zoals het verbaal of situationeel vernederen. Het eerste omvat minachtingen of scheldwoorden en het laatste kan het dragen zijn van specifieke kledij waarmee bepaalde taken moeten uitgevoerd worden (Gosselin & Wilson, 1980). Wat de frequentie van de opgesomde technieken betreft, lijkt bondage de grootste voorkeur te genieten. Nadien volgt de lichte vorm van slaan gevolgd door de mentale vernederingen (Visser, 1985). De gemeenschappelijke kenmerken die we als buitenstaanders kunnen opmerken zijn: het lijden, maar niet noodzakelijk pijn in algemene zin, de grote dramatische uitdrukking van machteloosheid voor de participant die de onderdanige rol speelt en de macht voor de dominante speler. Hoewel vernedering erin geïmpliceerd wordt, hoeft het niet altijd een deel van het overte scenario te zijn (Stoller, 1991). De opgenoemde technieken zijn ook niet even opwindend voor iedereen; wat voor de éne aantrekkelijk is kan voor de andere vervelend of aversief werken (Visser, 1981).

Indien men enkel zou kijken naar deze overte aspecten van bdsm en deze als basis zou nemen om de rest van de relatie te begrijpen, dan zal de fout van verwarring tussen sadist en dominant snel worden gemaakt. Hoewel ze dezelfde technieken hanteren, is de intentie van de dominant, en de relatie met betrekking tot de

onderdanige volledig verschillend dan bij de sadist (Visser, 1981). Wat bij de sadist als realiteit gezien wordt, is louter spel en illusie bij de dominant, alsook bij de onderdanige. De meeste onderzoeken voor 1980, waarop het grootste deel van de sadomasochistische theorieën gebaseerd zijn, hebben de gehanteerde technieken van de sadist veralgemeend naar alle vormen van sadomasochisme. Men kan echter realiteit (sadist) en spel (dominant) onmogelijk met elkaar vergelijken (Visser, 1986). Om een sadist te zijn, zullen er bijkomende factoren bestaan die de onverschilligheid en de andere antisociale kwaliteiten bevorderen die verbonden zijn met deze seksueel gevaarlijke sadist. Wat er in het spel gebeurt, komt echter niet overeen met de realiteit (Visser, 1986). Daarom is het belangrijk om eveneens naar het **betrekkingsniveau** van de relatie te kijken (Visser, 1985).

3.2 Betrekkingsniveau

Het betrekkingsniveau verwijst naar de relationele aspecten van de ervaring tussen dominant en onderdanige. Vooraleer een spel begint hebben de partners elkaar ingeschat en zo nauwkeurig mogelijk gelet op kleine signalen, om te kunnen weten wat de andere wenst en vooral wat die niet wenst. Er is dus in grote lijnen een grens getrokken tussen pijn en plezier, en de betrokkenen weten dan aan de hand van een teken of een gebaar wanneer het spel ernstig gaat beginnen. De illusie van macht is bij de dominant dan ook van zeer groot belang. De spelen kunnen zo opgemaakt worden dat het lijkt alsof hij volledige controle heeft, maar niets is minder waar. De illusie moet echter wel hoog gehouden worden om de spanning in het spel te behouden (Visser, 1981). Voor buitenstaanders kunnen de handelingen zo overtuigend lijken, dat men de indruk krijgt dat de onderdanige nergens meer kan vluchten en echt vast zit in een situatie die tegen zijn wil is. Het punt is echter dat de onderdanige moet doen 'alsof' hij nergens naartoe kan ontsnappen (Visser, 1981). Het gevoel hebben om niet meer te kunnen ontsnappen is een essentieel onderdeel van de interactie. Wat hier heel belangrijk is, is dat de bdsm interactie niet gericht is op de vernietiging van de andere partij maar op het behoud ervan (Visser, 1985). Wat wij niet weten wanneer we toeschouwer zijn van een spel, is dat er vóór het spel sprake is geweest van vastgestelde grenzen die niet overschreden mogen worden. En wat wij zeker niet weten is dat het de onderdanige is die beslist wat wel en niet kan. Echter, de illusie van spanning en realisme moet hoog gehouden worden anders verliest het spel aan

geloofwaardigheid. Bijgevolg zijn er bepaalde zaken die de onderdanige niet weet, bijvoorbeeld wanneer er een handeling gesteld wordt door de dominant. Die gedeeltelijke onzekerheid verhoogt de spanning en de hiermee gepaarde seksuele opwinding. We hebben dus enerzijds de vrijwilligheid binnen het spel en de onvrijwilligheid die gekoppeld is aan de fantasie. Er ligt hier een paradoxale boodschap in die stelt dat ze aan het spelen zijn terwijl dat ze iets anders bedoelen. Dit is wat er bedoeld wordt met het derde punt van de definitie die we in de inleiding hebben gezien. Door het gebruik van overte handelingen zegt de dominant met zijn gedrag “ik bind je” (Visser, 1981, p.58) tegen de onderdanige, maar anderzijds zegt hij ook “ik laat je vrij” (Visser, 1981, p.58). Hiermee wordt de vrijwilligheid, het respect voor de grenzen, het lichaam en de geest van de onderdanige bedoeld. Er zijn dus steeds twee boodschappen die verborgen liggen binnen de relatie, namelijk “ik verneder je” en “ik laat je in je waarde” (Visser, 1981, P.58).

In dit stuk hebben we een tweede belangrijke reden aangesneden waarom bdsm als pathologie werd aanzien. Onderzoek heeft zich lange tijd gericht naar het element van pijn, zonder de bijbehorende psychische verschijnselen te onderzoeken. Dit gaf aanleiding tot het besluit dat er van sadisme sprake is bij de dominant (Visser, 1983).

4. De voorwaarden bij bdsm

Er zijn drie regels binnen de bdsm waarbij men een duidelijk onderscheid kan maken tussen bdsm en louter gewelddadige seksualiteit of sadisme zoals beschreven in hoofdstuk 1. Deze regels zijn vrijwilligheid, veiligheid en vertrouwen (Cloud, 2004; Visser, 1981; Visser, 1983; Visser, 1986). Wat vrijwilligheid betreft, zullen we enkel een korte beschrijving geven aangezien de belangrijkste elementen reeds beschreven werden binnen het betrekkingniveau.

4.1 Vrijwilligheid

De bdsm handelingen worden nooit willekeurig uitgevoerd maar vereisen een legitieme context waarin dit gedrag mag plaatsvinden. BdsM clubs bieden een legitieme context aan om de handelingen uit te voeren. De voorname regel is dat beide partijen zich op vrijwillige basis hebben aangemeld. Het is enkel in deze context

van wederzijdse vrijwilligheid dat de uitvoer gerechtigd is. Eveneens wordt er hard op gecontroleerd. Onvrijwillige deelname aan een bdsm spel valt onder gedwongen seksualiteit wat verafschuwt wordt door de deelnemers. Voor buitenstaanders is de vrijwillige overgave in bdsm aan gewelddadige en soms pijnlijke behandelingen moeilijk te begrijpen aangezien het een ongebruikelijke manier van liefkozen is. Maar de eer en de kwetsbaarheid van de ander wordt er niet in misbruikt, wel gebruikt (Visser, 1981).

4.2 Veiligheid

Tussen dominant en onderdanige wordt een ‘contract’ opgesteld waarin de eerder besproken afspraken duidelijk gestipuleerd worden. Deze contracten bieden veiligheid aan de onderdanige, want zoals in elke gemeenschap of samenleving bestaan er individuen die hun plezier verkrijgen door te negeren van wat voor de ander belangrijk is. Een dominant die de regels overtreedt, zal zeer snel een slechte reputatie binnen de gemeenschap krijgen. Het contract wordt in de beginfase van een relatie opgesteld, zodanig dat er binnen de illusie van gevaar, vooropgestelde absolute grenzen vastgelegd zijn die niet overschreden mogen worden (Visser, 1981). Er zal eveneens een stopwoord worden bepaald dat het spel of de uitgevoerde handeling onmiddellijk doet stoppen (Visser, 1983). Binnen de context van de clubs zal de veiligheid van beide partijen gegarandeerd worden door een verbod op middelengebruik zoals alcohol of drugs (Stoller, 1991).

4.3 Vertrouwen

Het belangrijkste element dat gewaarborgd moet worden is vertrouwen (Visser, 1985; 1983; 1981), en dit vloeit voort uit de beschrijvingen van vrijwilligheid en veiligheid. Daarom waarderen bdsm-ers verfijnde partners die exact weten hoe volgens de regels van het spel te spelen, terwijl het lijkt alsof ze grenzen zouden overschrijden (Gosselin & Wilson, 1980). Bdsm-ers verafschuwden en vrezen diegenen wiens opwinding afhankelijk is van onvrijwillig sadomasochisme (Visser, 1986).

5. Methodes en rollen

Zuiver dominantie en onderdanigheid zijn de twee uitersten op een continuüm. Sommigen hebben een uitgesproken voorkeur voor de dominante en anderen voor de onderdanige rol (Visser, 1981). Vaak ziet men ook dat er een rolwisseling bestaat, namelijk de switch. De persoon kan dan soms dominant zijn en op andere momenten de onderdanige rol overnemen (Visser, 1981). Dominanten en onderdanigen kiezen ervoor om op *bepaalde momenten* een manifeste uiting te geven aan dominantie en onderwerping (Visser, 1981; Stoller, 1991). Buiten de seksuele interactie zijn ze niet herkenbaar aan hun uiterlijk, tenzij ze specifieke symbolen zouden dragen. Er heerst een groot misverstand over het beeld van de top bijvoorbeeld die zich de hele dag en in alle situaties als dominant wil voordoen en het liefst met een zweep in zijn handen (Visser, 1981).

Er zijn ook evenveel verschillende stijlen van tops en bottoms dan er participanten zijn. In vele gevallen zijn de onderdanigen op erotisch vlak levendiger, eisender en behoeftiger dan de dominanten. Omdat het de verantwoordelijkheid van de dominant is om voor veiligheidsredenen geen gedrag te vertonen dat buiten de aanvaarde regels gaat, wordt de onderdanige eigenlijk het meest verwend (Stoller, 1991). De meeste dominanten hebben gedurende hun sekspellletjes geen wens om hun partner meer te kwetsen dan als genot wordt ervaren of tenminste als aanvaard wordt door deze partner. Men kan de machtsrelaties dus niet louter beoordelen op basis van de pool dominant-onderdanig alleen (Visser, 1981).

Samenvattend kunnen we stellen dat de grote variatie binnen bdsm bepaald wordt door de verschillen in voorkeur voor zowel partner, geslacht, rol, setting en attributen als voor bepaalde handelingen. Deze voorkeuren worden op hun beurt bepaald door de mogelijkheid om ze wensen te realiseren (Visser, 1981).

6. Seksuele beleving

Bdsm-ers kunnen hun oriëntatie plaatsen binnen hun totale seksuele beleving en daarmee een onderscheid maken tussen bdsm en niet-bdsm gerichte contacten. Het belang dat ze aan hun seksuele oriëntatie hechten kan zeer uiteenlopend zijn, gaande van uitermate belangrijk tot een ondergeschikt belang (Visser, 1983). Het kunnen maken van dit onderscheid is noodzakelijk aangezien het optimaal kunnen uitvoeren

van bdsm activiteiten sterk afhankelijk is van externe factoren, zoals financiële, sociale en praktische mogelijkheden (Visser, 1981). Dit lijkt ons een realistisch inzicht van de eigen grenzen en mogelijkheden. Bij de meerderheid van de bdsm-ers bestaat er een afwisseling van vanillaseks met vrijen waarin bdsm voorkomt (Visser, 1984 in Visser, 1985). Het is slechts in uitzonderlijke gevallen dat de seksuele contacten enkel betrekking zullen hebben op bdsm-seks (Visser, 1985).

Binnen de bdsm relaties bestaan er meerdere indelingen. Er zijn mensen die enkel naar sm-studios of buitenverblijven gaan om voor een korte periode in te gaan op hun fantasieën. Meestal zijn dit onderdanigen die op zoek gaan naar een meesteres. Anderen zullen echter een 24/7 relatie willen aangaan. De relatie tussen dominant en onderdanige bestaat hier 24 uur per dag en 7 dagen op 7. Naar de buitenwereld toe is er daar geen sprake van. Binnen deze relatie wordt er wel eerst naar de praktische mogelijkheden gekeken wat de uitvoerbaarheid betreft (Visser, 1981). Een deel van de experimentele groep binnen dit onderzoek leeft ook volgens deze stijl. Volgens hen zouden er meerdere mensen deze levensstijl willen aannemen, indien de mogelijkheid tot het vinden van een vaste partner zou bestaan. Er werd weinig onderzoek verricht naar de 24/7 levensstijl.

7. Besluit

De kunst van bdsm is het theateraspect: het is een simulatie van schade berokkenen, groot gevaar en overmeestering. De imitatie van vernedering wordt zorgvuldig geconstrueerd om nooit echte vernedering te produceren. De imitatie van een trauma is dan ook niet traumatisch. Bdsmspelers zijn handelingen van vrijheid ondanks hun flagrante vertoningen van onderwerping. Hierin worden vroegere traumatische en frustrerende ervaringen gereconstrueerd en gecontroleerd in het theater van pijn (Stoller, 1991).

De voortdurende hoge alertheid naar de ervaring van de partner wat de erotische verlangens betreft, en de daarmee gepaard gaande openlijke communicatie binnen het koppel, zijn aspecten die bij ons heel vaak ver te zoeken zijn. Volgens Stoller (1991) uiten bdsm-ers in vergelijking met de vanillapopulatie, dezelfde soorten verdriet, eenzaamheid, woede en verlangens die binnen menselijke relaties kunnen bestaan. Ze

zijn niet meer of minder depressief dan andere mensen. Maar ze zijn wel even neurotisch als de rest van ons (Stoller, 1991).

Tenslotte zullen we in bijlage 8 een niet-klinische definitie over bdsm geven die gehanteerd wordt door de Vereniging Studiegroep Sado-Masochisme (V.S.S.M).
Bijlage 8: definitie V.S.S.M.

Een uitdieping over de rol van fantasie wordt aangeboden in bijlage 9: rol van fantasie.

II Deel II: Onderzoeksmethodologie

Hoofdstuk 4: Onderzoeksopzet

1. Onderzoekshypothesen

Onze bedoeling is een exploratief onderzoek te verrichten. In de literatuur vindt men geen onderzoek over de mate van narcisme (zowel overt als covert) bij de bdsm gemeenschap. Narcisme wordt hier beschouwd als een continuüm van gezond naar pathologisch. Wel zijn er veel theoriën over de twee onderwerpen geschreven. Daarom wordt hier een exploratief onderzoek opgezet naar de mate van narcisme bij de bdsm gemeenschap, waarna de resultaten vergeleken zullen worden met het narcismeniveau (zowel overt als covert) binnen de gewone populatie. Aangezien de literatuur wat betreft sadomasochisme tweeduidig is, zullen wij in eerste instantie opteren voor de visie van Thompson (1994), Stoller (1991), Visser (1986; 1984; 1983; 1981) en Gosselin en Wilson (1980) die stellen dat deze mensen geen blijk geven van pathologie.

onze hoofdhypothese gaan we er van uit dat bij de vergelijking tussen de experimentele- en de controlegroep geen significant verschil zal blijken in de mate van narcisme (zowel overt als covert). Dit sluit aan bij de studie van Visser (1986; 1985) waarbij sm gezien wordt als een onderdeel van het seksueel leven van de bdsm-ers.

Voor onze tweede hypothese zullen we de vergelijking maken tussen overt en covert narcisme met dominanten en onderdanigen. Naar aanleiding van de ideologie van Cooper (1981, 1982, 1984, 1988 in Cooper, 1998), waarbij hij masochistische en zelfvernietigende aspecten als een intrinsiek onderdeel van een narcistische persoonlijkheidsstoornis beschouwd, zullen we nagaan of er bij de onderdanigen sprake is van covert narcisme. Wij zullen hierbij nagaan of overt narcisme overeenkomt met sadisten/dominanten en covert narcisme met masochisten/onderdanigen.

Samengevat worden er twee hypothesen vooropgesteld in dit onderzoek.

2. Onderzoeksmethode

2.1 Onderzoeksgroep

Voor de experimentele groep hebben een totaal van 96 mannen en vrouwen meegewerkt aan dit onderzoek. Het grootste deel van de proefpersonen zijn lid van de twee grootste bdsm organisaties in België, met name het Fetish Café in Antwerpen en VZW Rozes te Gent. Een totaal van 24 participanten van 3 verschillende sm-studios hebben eveneens meegewerkt. Deze studios verkozen echter om anoniem te blijven.

Aangezien de hoofdbedoeling van dit onderzoek het bestuderen van het narcisme bij de bdsm-ers was, werd de sadomasochistische voorkeur als hoofdcriterium gehanteerd. Naast de onderzoeksgroep is er ook een vergelijkingsgroep, namelijk de vanilla populatie of de niet sadomasochisten. Deze groep werd geselecteerd op basis van de demografische gegevens die door de onderzoeksgroep werden ingevuld. Een totaal van 134 mannen en vrouwen hebben hieraan meegewerkt. De meeste komen uit Brussel en omstreken, Limburg en omstreken.

2.2 Onderzoeksmateriaal

Er werd voor dit onderzoek gebruik gemaakt van twee vragenlijsten.

De eerste vragenlijst betreft de algemene persoonlijke gegevens. De bedoeling was om deze lijst op te stellen aan de hand van de vragenlijst gebruikt in het onderzoek van Sandnabba K.J. (1999). Er werd een vragenlijst aangevraagd, maar er werd niet ingegaan op het verzoek.

Wat betreft de tweede vragenlijst werd er gebruik gemaakt van de Nederlandse Narcismeschaal (NNS) opgesteld door Ettema, H. En Zondag, H. (2002). De NNS werd opgesteld met het idee om de meerdere dimensies van narcisme te onderscheiden. Het is de enige nederlandsstalige vragenlijst die overt en covert narcisme nagaat. Volgens de auteurs is dit ook de eerste keer dat deze dimensies samen worden gemeten. Zoals besproken in hoofdstuk 2, spreken ze over centrifugaal (=overt) en centripetaal (=covert) narcisme.

De constructie van de NNS is gebaseerd op twee bestaande vragenlijsten, namelijk op de 'Narcissistic Personality Inventory (NPI) van Raskin & Hall, 1979, 1981) en de

vragenlijst van Hendin en Cheek (1997) die zich gebaseerd hebben op de aspecten van narcisme die door Murray (1938) werden geïnventariseerd. Voorbeelden van items voor centrifugaal narcisme die voortkomen uit de NPI zijn: 'Soms denk ik wel eens dat ik het goed met mezelf getroffen heb' (dimensie zelfgenoegzaamheid), 'Vergeleken met anderen breng ik het er in het leven nog niet zo slecht van af' (dimensie superioriteit) en 'Ik kan anderen er gemakkelijk toe bewegen te doen wat ik nodig vind' (dimensie exploitatie). Voorbeelden van items voor centripetaal narcisme zijn: 'Kleine opmerkingen van anderen kunnen mijn gevoelens soms gemakkelijk kwetsen' en 'Ik vind het vervelend als mensen geen oog hebben voor wie ik werkelijk ben'. Hier werden geen dimensies geïdentificeerd. Uit de analyse van Ettema en Zondag bleek dat er nog een derde factor bestaat, namelijk 'isolatie'. Hierbij staat in de zelfbeschrijving de scheiding tussen het zelf en de ander centraal. Mensen die hier hoog op scoren hebben het gevoel dat anderen hen niet begrijpen en dat zij anderen niet kunnen bereiken. Dit wordt geassocieerd met het feit dat ze vaak door zichzelf in beslag genomen zijn. Voorbeelden van items hiervan zijn: 'Mensen die mij bekritisieren, hebben vaak weinig oog voor andere aspecten van mijn persoonlijkheid' en 'Ik heb vaak zoveel aan mijn hoofd, dat ik me niet ook nog om anderen kan bekommeren'. Uit hun onderzoek blijkt eveneens dat er geen relatie bestaat tussen de centrifugale en centripetale tendenzen en dat er evenmin een relatie bestaat tussen centrifugaal (=overt) narcisme en isolatie. Er werd wel een redelijke samenhang gevonden tussen centripetaal narcisme (=covert) en isolatie. Een uitleg hiervoor is de samenhang tussen het zich van anderen afhankelijk voelen, met het zich van anderen geïsoleerd voelen. Voor de dimensie isolatie werd er een lage interne consistentie gevonden. Toch werd deze in de vragenlijst opgenomen omdat deze waardevolle elementen bevat voor een beter begrip van narcisme (Ettema & Zondag, 2002).

De NNS werd bij Ettema, H.J.M. zelf aangevraagd en deze heeft die via mail opgestuurd samen met de normeringen. Er werden geen aanpassingen doorgevoerd.

Een kopie van de NNS wordt aangeboden in bijlage 10: NNS.

2.3 Procedure

Zoals eerder vermeld bestaat het onderzoek uit een experimentele groep, namelijk de bdsm-ers, en uit een controlegroep, namelijk de vanilla populatie. De controlegroep werd samengesteld aan de hand van de persoonlijke gegevens van de experimentele groep. Eerst zal de experimentele groep besproken worden. De onderzoeksleidster heeft eerst contact opgenomen met de verantwoordelijke van het Fetish Café te Antwerpen. Dankzij zijn hulpvaardigheid werd er een advertentie in hun contactboek en op hun internetsite geplaatst. Er werden eveneens 30 vragenlijsten in het Fetish Café zelf afgegeven. De bedoeling was dat de proefleidster die zelf zou ophalen om zo de anonimiteit van de proefpersonen te vrijwaren. Slechts 3 vragenlijsten werden niet ingevuld. Er kwam eveneens veel respons door de advertenties: de responsrate was 100%. Vragenlijsten werden hierbij per post doorgestuurd mits akkoord van de proefpersoon. De vragenlijst werd begeleid door een gefrankeerde envelop. Om anonimiteit te vrijwaren, werd verzekerd dat de envelop bij ontvangst onmiddellijk versnipperd zou worden. Dit werd uitgevoerd. Elk opgestuurde vragenlijst werd terugbezorgd. Eén van de proefpersonen heeft besloten zijn anonimiteit op te geven en heeft voorgesteld vragenlijsten in sm-studios rond te delen. Het aantal vragenlijsten bedroeg 24. Tenslotte werd er contact opgenomen met de verantwoordelijke van vzw Rozes te Gent. Deze heeft de vragenlijsten op elektronische wijze aangepast waardoor de correspondentie louter per mail kon gebeuren. Dit verbeterde de anonimiteit van de proefpersonen. Er werd kritiek geuit ten opzichte van de gehanteerde terminologie. Er werd gevraagd om de termen sadistisch en masochistisch te vervangen met dominant en onderdanig om verkeerde associaties te vermijden. Aangezien het wetenschappelijke onderzoek naar sadomasochisme niet altijd zijn naam verdiend heeft wat betreft het bdsm gebeuren (Visser, 1983) heb ik uit blijf van respect in deze aanpassing toegestemd. De ingevulde vragenlijsten kwamen bij hem terecht en werden naar mij doorgestuurd. Er werden 30 vragenlijsten ingevuld.

Voor de controlegroep werd de vragenlijst aangepast. De sadomasochistische kenmerken werden weggelaten. De keuze van deze groep werd gemaakt op basis van de demografische gegevens van de experimentele groep. Bij het bekijken van de gegevens bleek deze laatste groep zeer heterogeen. De leeftijdscategorie varieerde

tussen 18 tot 65 jaar en de studieloopbaan betrof lager middelbaar onderwijs tot universiteit. Er werden vragenlijsten rondgedeeld op verschillende plaatsen en in verschillende steden. De responsrate was hierbij 85%.

Opmerkelijk is de grote mate van respons bij de experimentele groep. Bijna alle vragenlijsten werden ingevuld en sommige proefpersonen besloten eveneens uit de anonimiteit te treden om aan dit onderzoek mee te doen. Een verklaring hiervoor werd gegeven door verschillende proefpersonen. Ze waren zeer blij en dankbaar dat er een onderzoek verricht werd rond bdsm, om dit verder uit het taboe te halen en het in een beter daglicht proberen te zetten. De frustratie bij sommige mensen is heel hoog omdat ze mede door de taboe moeilijkheden ondervinden om aan partners te geraken. Dit verhoogt bij sommigen de sociale isolatie.

Nadat alle nodige gegevens verkregen waren, konden statistische verbanden, verschillen of gelijkenissen binnen één groep en tussen beide groepen via SPSS worden opgespoord.

III Deel III: Resultaten

Hoofdstuk 5: Resultaten

In tegenstelling tot de hoofdhypothese tonen de resultaten aan dat er sprake is van overt en covert narcisme binnen de experimentele groep. Er werd geen verband gevonden tussen de mate van narcisme en leeftijdscategorieën.

Tegen alle verwachting in werd een significant verschil gevonden volgens het geslacht betreffende het soort narcisme. Bij vrouwen was er sprake van overt narcisme en bij mannen werd er covert narcisme gevonden.

In tegenstelling tot de tweede hypothese bestond er een verband tussen covert narcisme en dominanten, maar dit resultaat werd enkel gevonden volgens de normen van de pastores. Er werd geen verband gevonden tussen overt narcisme en dominanten en geen verband tussen covert narcisme en onderdanigen. Binnen de experimentele groep werd eveneens een belangrijke mate van isolatie opgemerkt. Deze is bij de dominanten prominenter aanwezig. Tenslotte werd er geen invloed gevonden wat betreft geslacht en sadomasochistische voorkeur.

Allereerst werd er aan de hand van een Chi-square toets nagegaan of er een verband bestond tussen het soort narcisme en tussen de experimentele- en controlegroep. Om covert en overt narcisme na te gaan werden er steeds twee sets normen gebruikt, namelijk die van de pastores en die van de studenten. Uit de resultaten blijkt dat de experimentele groep op beide sets van normen covert narcisme vertoonden in vergelijking met de controlegroep ($\chi^2(4) = 10.635$, $p < .05$; $\chi^2(4) = 11.428$, $p < .05$). Aangezien dat de isolatieschaal samengaat met de coverte narcismeschaal werd er hier eveneens naar gekeken. Ook hier blijkt dat voor beide setsnormen de experimentele groep isolatiegevoelens vertonen ($\chi^2(4) = 26.565$, $p < .01$; $\chi^2(4) = 26.642$, $p < .01$). Er werd tevens een marginale significantie gevonden voor overte narcisme bij de experimentele groep maar enkel met betrekking tot de pastoresnormen ($\chi^2(4) = 9.518$, $p < .05$).

Nadien werd er verder gezocht naar de significantieniveaus aan de hand van een Mann-Whitney U test om na te trekken of er een effectief verschil in narcisme bij beide groepen voorkomt. Uit de resultaten blijkt dat bdsm-ers meer overt narcisme

vertoonden dan de vanillapopulatie, volgens zowel de pastores als de studentenormen ($U = 5131.000$, $p < .01$; $U = 5154.500$, $p < .01$). Ook vertoonde de experimentele groep covert narcisme, maar enkel op basis van de pastoresnormen ($U = 5163.000$, $p < .01$; $U = 5805.500$, ns.). Ook hier wijzen de resultaten uit dat de bdsm-ers zich meer geïsoleerd voelen dan de vanillapopulatie ($U = 4419.500$, $p < .01$; $U = 4280.000$, $p < .01$).

Omdat de significantieniveaus op overt en covert narcisme bij beide toetsen verschilden, wilden we zoeken waar de mate van narcisme en de soort (overt en covert) juist gecentreerd waren. We hebben hiervoor eerst en vooral door middel van een Chi-square test onderzocht hoe de verdeling volgens geslacht bij beide steekproeven uitviel. Tabel 1 geeft de verdeling van geslacht in beide steekproeven weer. De vetgedrukte cijfers geven het aantal mannen en vrouwen aan binnen elke groep. In de experimentele groep vonden we een oververtegenwoordiging van mannen en in de controlegroep een oververtegenwoordiging van vrouwen. De resultaten van de Chi-square toets wezen uit dat het man of vrouw zijn een invloed had op de controle of experimentele groep ($\chi^2(1) = 12.203$, $p < .01$).

Tabel 1: Verdeling geslacht in beide groepen

	Geslacht		Totaal
	Man	Vrouw	
Experimentele groep	66	30	96
Controlegroep	61	73	134
Totaal	127	103	230

Door dit resultaat hebben we vervolgens aan de hand van een Mann-Whitney U test onderzocht of er een verschil bestond tussen overt en covert narcisme, de isolatieschaal en het geslacht in beide groepen. De resultaten wezen uit dat overt narcisme gecentreerd was bij de vrouwen binnen de experimentele groep voor zowel de pastores als studentennormen ($U = 692.000$, $p < .01$; $U = 699.500$, $p < .01$). Covert narcisme werd bij de vrouwen binnen de bdsm groep niet teruggevonden ($U = 840.000$, ns.; $U = 909.500$, ns.). Door dit verschil hebben we nadien eveneens een Mann-Whitney U test bij de mannen van beide groepen onderzocht. De resultaten wezen uit dat covert narcisme bij mannen binnen de bdsm groep gecentreerd was,

maar enkel met betrekking tot de pastoresnormen ($U = 1510.500$, $p < .05$). Zowel de mannen als de vrouwen binnen de experimentele groep vertoonden meer isolatiegevoelens als deze van de controlegroep voor zowel de pastores als de studentennormen (mannen: $U = 1481.000$, $p < .01$; $U = 1398.000$, $p < .01$), (vrouwen: $U = 670.000$, $p < .01$; $U = 676.000$, $p < .01$).

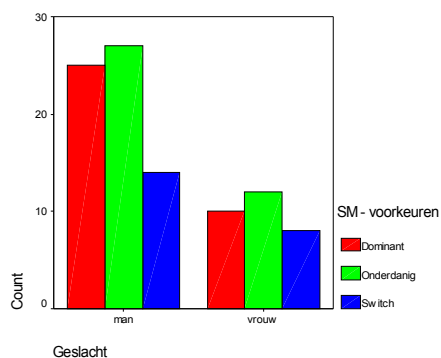
Vervolgens werd er aan de hand van een Chi-square test onderzocht of er een verband bestond tussen soorten narcisme en bdsm voorkeur binnen de experimentele groep. Eerst en vooral werd er gekeken naar de verdeling tussen de verschillende voorkeuren, namelijk de onderdanigen, de dominanten en de switch om te zien of er een evenredige verdeling was die berekeningen mogelijk maakten. Voor de verdere berekeningen werden de categorieën gereduceerd van vijf tot drie, aangezien er niet genoeg respondenten waren voor het aantal categorieën. Uitsluitend en overwegend dominant gebundeld in dominant en uitsluitend en overwegend onderdanig gebundeld in onderdanig. Uit tabel 2 kan men lezen dat de verdeling tussen dominant en onderdanig evenredig is. De switchen worden het minst gerepresenteerd.

Voor dit onderzoek hebben we het aantal categorieën binnen de normen van pastores en studenten moeten aanpassen wegens een tekort aan proefpersonen. Enkel de categorieën laag en zeer laag werden samengevoegd tot één categorie. De resultaten wezen uit dat enkel de dominanten een verband toelieten tussen narcisme en bdsm-voorkeur, namelijk dat de dominanten covert narcisme vertoonden, maar enkel bij de normen van de pastores ($\chi^2(6) = 20.773$, $p < .01$). De dominanten bleken eveneens eenzamer te zijn dan de onderdanigen, maar dan enkel wat betreft de studentennormen ($\chi^2(6) = 17.455$, $p < .01$). Een interessante bevinding was de switch categorie. Er werden hierbij geen extreme verhogingen gezien wat betreft de overte, coverte en isolatieschaal.

Tabel 2: Verdeling dominanten, onderdanigen en switch

	Frequentie	Percentage
Dominant	35	36.5%
Onderdanig	39	40.6%
Switch	22	22.9%
Totaal	96	100%

Nadien werd via een Chi-square test onderzocht of er een verband zou bestaan tussen het geslacht en de bdsm voorkeur. Het man of vrouw zijn had eveneens niets te maken met de bdsm voorkeur ($\chi^2(2) = .389$, ns.). Uit figuur 1 kan men zien dat bij zowel mannen als vrouwen de onderdanige positie de grootste voorkeur geniet. Er is weinig verschil met de dominante positie die bij beide geslachten op de tweede plaats komt. De switch positie is het minst vertegenwoordigd.

Figuur 1: Verdeling geslacht en bdsm-voorkeur

Tenslotte, met de continuümgedachte van narcisme en het verschil in soort narcisme en geslacht in onze gedachten, wilden we eerst via een Mann-Whitney U test onderzoeken of er een verschil in leeftijd was tussen mannen en vrouwen binnen de bdsm groep. De resultaten wezen uit dat mannen ouder waren dan vrouwen ($U = 736.000$, $p < .05$). Nadien gingen we aan de hand van een Chi-square test onderzoeken of de leeftijdscategorieën een invloed hadden op het narcisme. Hiervoor hebben we eveneens de categorieën moeten beperken. Er werden slechts drie leeftijdsgrenzen overgehouden, namelijk van 18 tot 30 jaar, van 31 tot 50 jaar en van 51 tot 65 jaar. De berekeningen konden niet adequaat uitgevoerd worden wegens gebrek aan respondenten.

Besluit:

De resultaten uit dit onderzoek lijken de hoofdhypothese te verwerpen. Er is sprake van overt en covert narcisme bij de bdsm-ers vergeleken met de vanillapopulatie. Wel werd er tegen alle verwachting in overt narcisme bij vrouwen en covert narcisme bij mannen teruggevonden.

In tegenstelling tot de tweede hypothese werd er een verband gevonden tussen covert narcisme en dominanten. Er werd noch een verband gevonden tussen overt narcisme en dominanten, noch tussen covert narcisme en onderdanigen. Binnen de experimentele groep werd eveneens een belangrijke mate van isolatie opgemerkt. Deze is bij de dominanten echter prominenter aanwezig. In vergelijking met de vanillapopulatie rapporteren de bdsm-ers in het algemeen meer gevoelens van isolatie.

De verdeling van de experimentele groep toonde aan dat de keuze tussen dominantie en onderdanigheid vrij evenredig verdeeld was met een lichte voorkeur voor de onderdanige positie bij beide geslachten. De switch positie werd het minst gekozen maar was wel vertegenwoordigd. De aanhangers van de switch positie bleken eveneens het minst last te hebben van isolatiegevoelens.

IV Deel IV: Discussie

Hoofdstuk 6: Bespreking

1. Samenvatting resultaten

In tegenstelling tot de hoofdhypothese blijkt er bij de bdsm-ers sprake te zijn van narcisme, zowel in overte als in coverte vorm. Verrassend genoeg bleek er een verschil te bestaan tussen mannen en vrouwen. Bij de vrouwen was er sprake van overte narcisme en bij de mannen covert narcisme.

De tweede hypothese werd eveneens verworpen. Er werd noch een verband gevonden tussen overte narcisme en dominanten, noch tussen covert narcisme en onderdanigen. Er werd echter wel een verband gevonden tussen covert narcisme en dominanten. Bij de bdsm-ers bleek er eveneens een belangrijke mate van gevoelens van isolatie te bestaan, zowel bij de vrouwen als bij de mannen. Bij de dominanten waren deze echter op een prominentere manier aanwezig.

De sadomasochistische voorkeur was vrij evenredig verdeeld met een lichte voorkeur voor de onderdanige positie bij beide geslachten. De switch positie werd het minst gekozen maar was wel vertegenwoordigd. Zij ervoeren het minste last van isolatiegevoelens. Tenslotte werd er ook geen invloed gevonden wat betreft geslacht en sadomasochistische voorkeur.

2. Verklaringen en alternatieve hypotheses

Ondanks het feit dat overte en covert narcisme bij de experimentele groep teruggevonden werd, moet men zeer voorzichtig zijn met deze resultaten aangezien vele factoren hierop invloed kunnen hebben. De gevonden verhogingen zijn de eerste van meerdere tegenstrijdigheden binnen onze literatuur over bdsm.

Ten eerste kan men empathie als het belangrijkste onderscheidend kenmerk beschouwen voor de differentiatie tussen normaal en pathologisch narcisme (Millon, 1998; Stone, 1998). Bij overte narcisme is men onbewust van wat men de andere

aandoet en bij covert narcisme kan oppervlakkige empathie teruggevonden worden (Cooper, 1998). We zouden ook kunnen stellen dat ze weinig empathisch ingesteld zouden zijn en dat ze ook instaan voor eigen behoeftebevrediging. Er zou weinig communicatie en wederkerigheid bestaan aangezien de narcist er niet van houdt om binnen de relatie gecontroleerd te worden. (Soyer et al, 2001). Wanneer we echter de literatuur van hoofdstuk 3 doornemen, dan kunnen men zich hier enkele vragen bij stellen. Empathie is juist een belangrijk kenmerk binnen de bdsm relatie en zeker wat de dominant betreft. Onderdanigen hebben vaak liever een dominante partner die zelf eerst de onderdanige positie heeft bekleed. Zo zouden ze de noden van de onderdanige beter aanvoelen (Visser, 1981). Beide partijen steken veel tijd en energie in het bevredigen van elkaars wensen en in het opstellen van contracten, zodanig dat er geen grensoverschrijdend gedrag zou ontstaan (Stoller, 1991). De vrijwilligheid, communicatie en de luisterbereidheid binnen het koppel lijken de onderzoekster meer op gelijkwaardigheid en erkenning te klinken dan de beschrijving van het narcisme concept. Omdat de narcist er niet van houdt om binnen de relatie gecontroleerd te worden, lijkt het tijdelijk kunnen afgeven van controle bij de onderdanige en het tijdelijk controleren door de dominant, ons tegenstrijdig te zijn. De overte narcist houdt namelijk niet van gecontroleerd te worden en de coverte narcist heeft minder behoefte om op zowel bewust als onbewust niveau anderen te controleren (Sturman, 2000).

Ten tweede bedraagt de prevalentie van een narcistische persoonlijkheidsstoornis slechts 1% binnen de algemene populatie en wordt grotendeels aan mannen toegewezen (APA, 2000). De verhoogde scores binnen de gehele bdsm-groep zullen dan zeer onwaarschijnlijk een narcistische persoonlijkheidsstoornis veronderstellen (Campbell, 2001), zeker wanneer we bovenvermelde redenen in acht nemen. Ze zouden eventueel in verminderde mate enkele kenmerken delen, maar binnen de normaliteitsvisie van narcisme hebben we gezien dat we allemaal narcistische kenmerken bezitten. Om deze redenen lijkt het ons aangeraden om alternatieve verklaringen te vinden die deze verhogingen zouden verklaren.

We zullen hiervoor eerst de constructie van de NNS nader bekijken. Overt en covert narcisme zouden onafhankelijk van elkaar moeten bestaan, zodanig dat er een verhoging bij covert óf bij overt narcisme zou verschijnen (Ettema & Zondag, 2002).

Sommige scores van beide groepen in dit onderzoek vielen soms in beide categorieën. Dit zou de resultaten sterk beïnvloed kunnen hebben. Deze problematiek werd aan Hans Ettema voorgelegd die gesteld heeft dat zijn nieuw onderzoek deze problematiek steunt, maar er werden geen verklaringen voor gegeven. Een tweede aandachtspunt betreft kritiek op eigen onderzoek. Bij de verdeling van de vragenlijsten werd er in het voorwoord niet vermeld dat de invulling op basis van het zelfgevoel van het dagelijks leven moest gebeuren. De mogelijkheid bestaat dat sommige proefpersonen hun zelfgevoel gedurende een bdsm-spel hebben weergegeven. Dit zou volgens ons een grote verkleuring van de resultaten inhouden.

Er zou eveneens sprake kunnen zijn van een steekproefbias wat de keuze van de controlegroep betreft. Wij hebben oorspronkelijk gekozen om een controlegroep op te stellen aan de hand van de demografische gegevens van de experimentele groep. Dit bleek naderhand een redelijk naïeve redenering te zijn om te veronderstellen dat een matching tussen twee personen, een gelijkaardige persoon zou veronderstellen. Indien we de bdsm-ers met een groep mensen hadden vergeleken die binnen het maatschappelijk leven posities bekleden waar een narcistische stoornis nauwelijks zou opvallen of het zelfs zou vereisen (Derksen, 1993), dan zouden we misschien tot andere resultaten zijn gekomen. Hier denken we aan autoriteits- of gedragssymbolen van dominantie zoals bij militairen, agenten of kerkbedienden. Hun kenmerkende symbolen en uniformen worden soms voor recreatieve doeleinden op bdsm feestjes gehanteerd. Dit is echter niet als spot bedoeld. Volgens Stoller (1991) kan de ongewone manier om met deze symbolen om te gaan, bedreigend zijn voor diegenen wiens volledige identiteit hieraan samenhangt. Het probleem hierbij is dat ze vaak een houding zullen aannemen die samengaat met het uniform. Deze houding wordt meestal zeer ernstig genomen en ze zullen geen spot kunnen drijven met de recreatieve doeleinden. Dit is ook één van de genoemde redenen voor de onderdrukking van bdsm (Stoller, 1991). Indien men deze vergelijking in verdere onderzoek zou nagaan, dan vraagt de onderzoekster zich af bij wie we narcisme zullen terugvinden, aangezien in de literatuur voorgesteld wordt dat het niet humoristisch kunnen omgaan met de eigen gebreken en zwakheden, en de eigen belangrijkheid niet kunnen relativeren, kenmerkende aspecten zijn van pathologisch narcisme (Stone, 1998).

Een ander probleem met betrekking tot narcisme en zelfrapportage betreft de sociale wenselijkheid. In tegenstelling tot de experimentele groep had de controlegroep geen voordeel om mee te helpen in het onderzoek. Op sommige momenten werden er aarzelingen vertoond gedurende de invulling wegens de schijnbare intrusiviteit van sommige vragen. Hun gegeven beeld kon hierdoor misschien gekleurd worden.

Tenslotte kan men de complexiteit van het narcismeconcept nader bekijken. We hebben reeds gezien dat zowel overt als covert narcisme aan de basis hetzelfde delen. Ze hebben bijvoorbeeld allebei grootheidsfantasieën, hebben een gevoel van gerechtvaardigheid, exploitatie en denken dat ze uniek zijn. We kunnen hierbij de link maken met het feit dat bdsm-ers een minderheidsgroep binnen de algemene bevolking vormen. Over deze groep heerst een groot taboe en sociale afkeuring wegens de ongewone seksuele voorkeur. De opgenoemde kenmerken zouden meer te maken kunnen hebben met het feit dat ze inderdaad anders zijn dan de algemene populatie aangezien ze er een ongewone seksuele voorkeur op nahouden waarover een groot taboe heerst. In deze context zouden de gevoelens van gerechtvaardigheid verhoogd kunnen zijn. Elke minderheid zou toch het recht moeten hebben om een plaats te krijgen binnen zijn samenleving zonder veroordeeld te worden (Stoller, 1991). Over dit aspect zou er eveneens verder onderzoek kunnen gebeuren door de bdsm populatie te vergelijken met andere minderheidsgroepen die last ondervinden van taboes en vooroordelen. De vergelijking met de homoseksuele gemeenschap zou hier een voorbeeld van zijn. Het grootste taboe is rond homoseksualiteit misschien opgeheven maar er blijven nog veel vooroordelen en intolerantie over (Simon, 1994). Het zelfgevoel dat men gedurende jaren heeft gehanteerd door deel uit te maken van een niet aanvaarde minderheid zal volgens de proefleidster ook niet bij slag veranderen wanneer een taboe zagezegd doorbroken is geworden.

Het verschil tussen overt en covert narcisme bij mannen en vrouwen sluit aan bij het onderzoek van Ettema en Zondag (2002). In hun beide normgroepen werden telkens verschillen gevonden. Verklaringen werden er echter niet gegeven. Verder onderzoek is noodzakelijk om uit te wijzen of aparte normgroepen voor beide geslachten zouden moeten bestaan (Ettema & Zondag, 2002). De gevonden similariteit kan een positieve noot zijn. Onderzoek heeft echter uitgewezen dat het vinden van gelijkaardigheden tussen twee groepen, de tolerantie en de aanvaarding doet stijgen en het wantrouwen

doet afnemen. Op deze manier zou wederzijdse communicatie tot stand kunnen komen (Shadid, 2000), en volgens ons het taboe rond bdsm verder kunnen doorbreken.

We zullen eveneens wijzen op de tegenstrijdigheid met de wetenschappelijke literatuur wat overt narcisme bij bdsm vrouwen en covert narcisme bij de dominanten betreft.

Zoals we in hoofdstuk 1 hebben gezien wordt in de klinische literatuur zowel pathologisch narcisme als ongewone seksuele voorkeuren grotendeels aan mannen toebedeeld. De relatie tussen narcisme en seksueel sadistische activiteiten veronderstellen narcisme in overte vorm. Andere onderzoekers (Baumeister & Butler, 1997) stellen eveneens dat de narcismetheorie, het ‘sadisme’ beter lijkt te verklaren omdat het uitoefenen van controle over een ander, het zelfgevoel zou versterken. Masochisme zou tegenstrijdig zijn omdat controle afgeven geen versterking van het zelfgevoel met zich mee zou brengen. Concreet gesteld zou dit willen zeggen dat binnen dit onderzoek de vrouwen de ‘sadisten’ zouden moeten zijn. Hierbij moet gesteld worden dat er geen verband gevonden werd tussen geslacht en bdsm-voorkeur. De tegenstrijdigheden lijken volgens ons de idee te bevestigen dat de essentie van bdsm misbegrepen is geworden wegens het negeren van het betrekkingniveau binnen de bdsm-relatie. Deze essentie, zoals uiteengezet in hoofdstuk 3, is de ‘illusie en het spel’ van de machtsdichotomie, op vrijwillige basis, gedurende een ‘afgebakende’ periode. Op handelingsniveau hanteren sadisten en dominanten misschien dezelfde technieken, maar het is de intentie en de relatie met betrekking tot de onderdanige die bij de dominant volledig verschillend is. Wat bij de sadist als realiteit gezien wordt, is louter spel en illusie bij de dominant (Visser, 1981). Men kan dus geen resultaten veralgemenen van sadisten (realiteit) naar de dominanten (spel/illusie) (Visser, 1986).

De vrouwelijke vertegenwoordiging binnen bdsm bedroeg 30%. Dit cijfer is veel hoger dan bij vorige onderzoeken, waar 11% als hoogste percentage werd teruggevonden (Visser, 1981). Anderen konden geen of te weinig vrouwelijke participanten vinden (Sandnabba et al, 2002; Spengler, 1977 in Visser, 1981). Men zou dus kunnen stellen dat ongewone seksuele voorkeuren zeker bij vrouwen

aanwezig zijn, en geen loutere mannelijke aangelegenheid meer betreffen. Dit zou eventueel kunnen samengaan met de vermelde 24/7 relatie. In hoofdstuk 3 hebben we gezien dat vrouwen binnen bdsm meer interesse vertonen in de relationele aspecten binnen de seksuele relatie (Visser, 1981). We stellen ons de vraag of deze levensstijl niet vrouwvriendelijker zou zijn om hun seksuele voorkeur te kunnen uitoefenen zonder de nood aan partnerwisseling. Dit is natuurlijk verder te onderzoeken. Dat vrouwen meer interesse vertonen voor de relationele aspecten binnen de seksuele relatie lijkt ons eveneens een similariteit met de vrouwen binnen de vanillapopulatie.

Aangezien de vrouwen in de bdsm groep overt narcisme vertonen, zou er bij hen sprake zijn van agressie, exploitatieve neigingen en gevoelens van gerechtvaardigheid. Ten eerste moet men hierbij niet vergeten dat de positie van de vrouw doorheen de geschiedenis steeds moeilijk is geweest. En voor een vrouw met ongewone seksuele voorkeuren zou dit nog complexer kunnen zijn. Doorheen de jaren hebben vrouwen manieren moeten vinden om hun rechten op een andere manier te doen gelden dan bij mannen het geval is geweest. Beïnvloeding van mannen door sociaal zijn en vriendelijkheid zouden daar misschien een voorbeeld van kunnen zijn (Tschanz et al, 1998). Het verwachte rollenpatroon werd doorgaans doorbroken door de opkomst van het feminisme (Thompson, 1994). Volgens de proefleidster zou hier eventueel sprake kunnen zijn van een transgenerationale overdracht van zulke houdingen. M.a.w de houdingen die voor eeuwen geadopteerd werden, lijken ons te blijven voortbestaan zelfs indien het rollenpatroon doorbroken werd. Men zou ook kunnen stellen dat vrouwen zich assertiever zouden moeten opstellen om hun posities te doen gelden. Dit zijn natuurlijk zuiver hypothetische voorstellen die verder onderzocht moeten worden.

Vervolgens zou men kunnen stellen dat het genot binnen de relatie bij bdsm-vrouwen eerder op het zelf gericht zou zijn dan op de ander. Dit aspect zou men eveneens met de geschiedenis kunnen verbinden. Deze hebben we kort aangehaald in hoofdstuk 1 met betrekking tot het paradigma van de natuurlijke seksualiteit. Volgens ons zou de seksuele revolutie een aantal veranderingen teweeg hebben gebracht, waaronder de rol van de vrouw binnen de seksualiteit. Men zou zich hierbij de vraag kunnen stellen of het in deze omstandigheden dan niet normaal is dat deze vrouwen zich nu eindelijk

over hun eigen genot zouden buigen? Deze verklaringen zouden volgens ons ook voor het vrouwelijk geslacht binnen de algemene bevolking kunnen gelden.

We hebben reeds kort het gevonden verband tussen covert narcisme en dominanten besproken en eveneens de veralgemening van resultaten van de realiteit naar het spel. Deze redenering kunnen we eveneens gebruiken voor de verwerping van de tweede hypothese van covert narcisme bij onderdanigen. We hebben reeds gezien dat vele onderdanigen geen onderdanige positie in het dagelijks leven bekleden en ook geen behoefte hebben om zich buiten hun relatie als dusdanig op te stellen (Baumeister, 1988; Visser, 1986). Aan leidinggevende functies zijn er vele verantwoordelijkheden en een hoge mate aan stress verbonden. Volgens Baumeister (1988) zou de keuze tot onderdanigheid gepaard gaan met het aannemen van een nieuwe identiteit, maar dan enkel binnen de seksuele relatie. Volgens ons zou het misschien een opluchting kunnen zijn om tenminste in dit aspect van het leven de touwtjes volledig aan iemand anders over te laten. We hebben eveneens gezien dat de morele masochisten zelfvernietigende kenmerken vertonen binnen het alledaags leven en dat zij volgens Cooper (1998) covert narcisme zouden vertonen. Deze resultaten lijken de stelling te bevestigen dat er weinig of geen overlap bestaat tussen seksueel en moreel masochisme zoals besproken in hoofdstuk 1 (Baumeister, 1989, 1991; Baumeister & Scher, 1988; Berglas & Baumeister, 1993; Friedman, 1991; Grossman, 1986 in Baumeister & Butler, 1997). Volgens deze auteurs is de gelijkenis tussen de twee vormen grotendeels oppervlakkig en wordt ze ook vaak misbegrepen. Zolang het seksueel patroon niet op een adequate manier wordt begrepen, is het onmogelijk te stellen of de analogie tussen beiden juist of verkeerd is (Baumeister & Butler, 1997). Dit is ook de reden waarom deze hypothese werd gevormd. De kennis van de onderzoekster op het moment was voor beide onderwerpen nog onvoldoende en de verwarring binnen de wetenschappelijke literatuur is zeker geen hulp geweest. Echter, het omgekeerde verband, namelijk overt narcisme en onderdanigheid, werd niet teruggevonden.

Tenslotte willen we hier nog het volgende aan toevoegen. Al wordt moreel of seksueel voor de term 'masochisme' geplaatst, lijkt dit ons nog steeds een aanleiding te kunnen zijn voor gemaakte fouten in verband met de besproken analogie. Wij stellen hierbij voor om samen met de bdsm-ers te praten en de door hun voorgestelde terminologieën te hanteren.

We zullen nu het gevonden verband tussen covert narcisme en dominanten nog kort bespreken. De dominanten zouden dan een grote kwetsbaarheid vertonen, angstig zijn om kritiek te krijgen, sociale situaties negeren, zich onwaardig voelen van de liefde van de partner en geen centrum van de belangstelling willen zijn. Deze bevinding lijkt niet te stroken met het feit dat veel dominanten oorspronkelijk de onderdanige positie bekleed hebben, en slechts na verloop van tijd naar dominante zijn veranderd (Baumeister, 1998a, 1989; Scott, 1983 in Baumeister & Butler, 1997). Hoewel er geen verband gevonden werd tussen overt narcisme en onderdanigen, wilt dat dan zeggen dat covert narcisme steeds aanwezig was, zelfs indien de dominant eerder onderdanige is geweest?

Bij dit resultaat mogen we echter niet vergeten dat het gevonden verband enkel bij één van de twee normgroepen werd teruggevonden. Bij een replicatie van het onderzoek zou men kunnen zien of dit verband nog eens te boven zou komen.

Wat de isolatieschaal betreft, werd deze in het oorspronkelijk onderzoek van Ettema en Zondag (2002) met covert narcisme verbonden. Er werd geen verband gevonden tussen overt narcisme en isolatie. In dit onderzoek echter ziet men dat zowel de vrouwen als de mannen gevoelens van isolatie rapporteren. Men zou zich hier kunnen afvragen of de gevonden isolatie eerder te maken heeft met de aantrekking tot een seksuele voorkeur waarrond een groot taboe heerst, dan het met pathologisch narcisme in verband te brengen. Het is geweten dat mensen met een niet gangbare seksuele voorkeur vaak afwijzingen ondervinden, en dat zelfs tegenover de partner er vaak anonimiteit hieromtrent zal bestaan (Visser, 1986). Er kunnen eveneens zware repercussies volgen bij het opgeven van de anonimiteit (Thompson, 1994). Dat de isolatiegevoelens bij de dominanten prominenter aanwezig zijn, zou eventueel te maken kunnen hebben met de nog steeds bestaande associatie rondom sadisme zoals beschreven in de DSM-IV-TR. We hebben reeds besproken dat talrijke studies de uitsluiting van pathologie bij onderdanigen hebben bevestigd. Dit is echter nog steeds niet het geval voor de dominanten (Baumeister & Butler, 1997). In dit opzicht zou het volgens ons niet verwonderlijk zijn indien ze meer aarzelingen en angsten zouden vertonen om voor hun bdsm-voorkeur uit te komen in vergelijking tot de onderdanigen. Persoonlijk vinden wij dat de verhoogde isolatie die voor beiden kenmerkend is, meer te maken zou hebben met het al dan niet vinden van een partner,

en de mate waarin ze zich eenzaam kunnen voelen binnen hun anders-zijn (Hart, 1998). Dit zou eventueel bevestigd kunnen worden door de bevindingen van de switch positie waar het minste isolatie gerapporteerd werd. Aangezien ze beide rollen kunnen aannemen, zouden ze eventueel minder moeite ondervinden om aan een partner te geraken. Dit dient eveneens verder onderzocht te worden.

Tenslotte wensen we het relationele aspect tussen dominant en onderdanige nog eens te benadrukken. Zoals we in het begin van dit hoofdstuk reeds hebben aangekaart, lijkt de beschrijving van pathologisch narcisme volledig tegenstrijdig met de beschrijving van bdsm. Indien men het betrekkingniveau tussen beide partners niet zou meerekenen dan zouden bepaalde kenmerken kunnen overeenkomen. In hoofdstuk 1 hebben we echter over de sadomasochistische dynamieken binnen intieme relaties en binnen de samenleving besproken. We hebben ook gezien wat het tegenovergestelde van een sadomasochistische relatie inhoudt. Deze houdt voortdurende communicatie en onderhandeling binnen een relatie in, en eveneens een bereidwilligheid om de behoefte en wensen van de ander in acht te nemen. Dit zijn één van de belangrijkste zaken binnen bdsm. Hierbij stellen we ons de vraag of het bewust zijn rond deze dynamieken bij de bdsm-ers en deze op een creatieve manier binnen een spel uit te spelen, hen misschien behoedt voor de insluiting van de reële sm-dynamiek binnen hun relatie? Dit is eveneens zuiver hypothetisch en dient verder onderzocht te worden.

3. Besluit

In deze bespreking lijken er meer vragen dan antwoorden te zijn gekomen. Volgens de proefleidster hebben de resultaten een absurd karakter. Dit zou een aanwijzing kunnen zijn voor de complexiteit van de concepten van narcisme en bdsm. Er zijn zoveel factoren die een invloed kunnen hebben dat de mogelijke hypothesen bijna oneindig lijken. De gevolgen van het geschiedkundig verleden, de omgevingsinvloeden, de cultuur, de ontwikkeling, en dergelijke meer zijn allemaal factoren die mogelijke invloeden op zowel narcisme als bdsm kunnen hebben.

In overeenstemming met Wink (1991) vinden wij dat de resultaten in dit onderzoek consistent lijken te zijn met de benadering dat er twee distincte vormen van narcisme

bestaan. Wegens de complexiteit en de talrijke facetten van overt en covert narcisme zijn vele van hun kenmerken moeilijk te meten via zelfrapportage of observatie. Hierdoor kan de gehanteerde vragenlijst de volle rijkdom van het construct niet bepalen. Verder onderzoek is dus nodig om de twee verschillende vormen te bestuderen (Wink, 1991).

De gestelde hypothesen binnen deze bespreking hebben niet steeds op vroeger onderzoek kunnen steunen. Wetenschappelijk gezien zou dit misschien geen correcte houding zijn, maar persoonlijk vinden wij dat de opgestelde theorieën van de laatste honderd jaar, die grotendeels gebaseerd waren op verkeerde populaties, over dit punt weinig blijk van wetenschappelijkheid hebben betuigd. Op dit moment bestaat er een groep mensen die nog steeds lijden onder deze veralgemeende bevindingen. In dit opzicht vinden wij het ethisch verantwoord om andere hypothesen voor te stellen die deze mensen misschien in een ander daglicht zouden zetten (Thompson, 1994; Breslow, 1989 in Hucker, 1997; Gosselin & Wilson, 1980).

Het zou misschien aangewezen zijn om verder onderzoek te doen bij de juiste populatie. We hebben nog veel te leren over bdsm en over narcisme. We vinden dan ook dat de complexiteit van beide concepten voldoende is om ze apart te beschouwen, en ze niet aan elkaar te verbinden onder het mom van een parafilie.

We zouden onze kennis moeten vergroten door zoveel mogelijke observaties uit zoveel mogelijke bronnen te vergaren. Enkel door in de diepte te gaan met bdsm-ers, kunnen we misschien mettertijd tot een beter begrip rondom het concept komen. Wij stellen ons dan ook de vraag of het misschien geen hoog tijd wordt om uit onze ivoren toren te komen en theorieën beginnen te schrijven over de correcte populatie. Zo zouden we kunnen proberen te zien wat er echt gaande is in plaats van achter ons afkeer en vooroordelen te blijven schuilen. Verder onderzoek is zeker mogelijk omdat de meeste bdsm-ers volledig bereid zijn om mee te werken. De reden dat ze liever in de anonimiteit vertoeven (Baumeister, 1988), gaat dus niet meer op.

Volgens Stoller (1991) zouden we meer moeten leren over bdsm want onze theorieën en beschrijvende woordenschat lopen voor op onze feiten.

Referenties:

Alison, L., Santtila, P., Sandnabba, N.K. & Nordling, N. (2001). Sadomasochistically oriented behavior: diversity in practice and meaning. *Archives of Sexual Behavior*, 30, 1-12.

American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 4th edition, Text Revision. Washington D.C.

Baumeister, R.F. (1988). Masochism as escape from self. *Journal of Sex Research*, 25, 28-59.

Baumeister, R.F. & Butler, J.L. (1997). Sexual masochism. Deviance without pathology. In D.R. Laws & W. O'Donohue (Ed.). *Sexual Deviance. Theory, Assessment and Treatment*, (pp. 225-239). New York, London: The Guilford Press.

Bradford, J., Boulet, J. & Pawlak, A. (1992). The paraphilias: A multiplicity of deviant behaviours. *Canadian Journal of Psychiatry*, 37, 104-108.

Bushman, B.J. & Baumeister, R.F. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: does self love or self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 219-229.

Bushman, B.J., Bonacci, I.M., van Dijk, M. & Baumeister, R.F. (2003). Narcissism, sexual refusal, and aggression: Testing a narcissistic reactance model of sexual coercion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 1027-1040.

Campbell, W.K. (1999). Narcissism and romantic attraction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1254-1270.

Campbell, W.K., Finkel, E.J. & Foster, C.A. (2002). Does self-love lead to love for others? A story of narcissistic game playing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 340-354.

Capron, E.W. (2004). Types of pampering and the narcissistic personality trait. *Journal of Individual Psychology*, 60, 76-93.

Carroll, L. & Hoenigmann-Stovall, N. (1996). The interpersonal impact of narcissism: a comparative study of entitlement and self-absorption factors. *Journal of Social Behavior & Personality*, 11, 601-615.

Claus, C. & Lidberg, L. (2003). Ego-boundary disturbances in sadomasochism. *International Journal of Law and Psychiatry*, 26, 151-163.

Cloud, J. (2004). Bondage Unbound. *Time*, 163, 3, 104-108.

Cooper, A.M.C. (1998). Further developments in the clinical diagnosis of narcissistic personality disorder. In E. F. Ronningstam (Ed.), *Disorders of narcissism: Diagnostic, clinical, and empirical implications* (pp. 53-74). Washington, DC: American Psychiatric Press.

Derksen, J.J.L. (1993). *Handboek persoonlijkheidsstoornissen. Diagnostiek en behandeling van de DSM-IV en ICD-10 persoonlijkheidsstoornissen*. Utrecht: De Tijdstroom.

De Wolf, M.H.M (2002). *Inleiding in de Psychoanalytische Psychotherapie. Ontwikkeling, Psychopathologie, Diagnostiek en Behandelvormen*. Bussum: Coutinho.

Ettema, J.H.M & Zondag, H.J. (2002). De Nederlandse Narcisme Schaal (NNS). Psychodiagnostisch gereedschap. *De Psycholoog*, 37, 250-255.

Gabbard, G.O. (1998). Transference and countertransference in the treatment of narcissistic patients. In E. F. Ronningstam (Ed.), *Disorders of narcissism: Diagnostic, clinical, and empirical implications* (pp. 125-145). Washington, DC: American Psychiatric Press.

Gijs, L. & Cohen-Kettenis, P. (1994). Denken en doen rondom parafilieën: op weg naar een biopsychosociale integratie? *Tijdschrift voor Seksuologie*, 18, 1-2.

Glickauf-Hughes, C. (1997). Etiology of the masochistic and narcissistic personality. *The American Journal of Psychoanalysis*, 57, 141-148.

Gosselin, C. & Wilson, G. (1980). *Sexual Variations. Fetishism, Transvestism and Sado-Masochism*. London, Boston: Faber and Faber.

Grant, S. (2000). Neurotic narrative: metafiction and object-relations theory. *College Literature*, 27, 80-103.

Hart, L. (1998). *Between the body and the flesh. Performing sadomasochism*. New York: Columbia University Press.

Hart, S.D. & Hare, R.D. (1998). Association between psychopathy and narcissism. Theoretical views and empirical evidence. In E. F. Ronningstam (Ed.), *Disorders of narcissism: Diagnostic, clinical, and empirical implications* (pp. 415-436). Washington, DC: American Psychiatric Press.

Hekma, G. (1994). Sadomasochisme in historisch-sociologisch perspectief. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 18, 82-91.

Hollin, C.R. (1997). Sexual sadism. Assessment and treatment. In D.R. Laws & W. O'Donohue (Ed.). *Sexual Deviance. Theory, Assessment and Treatment*, (pp. 210-224). New York, London: The Guilford Press.

Hope, J. & Van Loon, B. (1996). *Boeddha voor beginners*. Rijswijk: Elmar B.V.

Hucker, S.J. (1997). Sexual Sadism. Psychopathology and Theory. In D.R. Laws & W. O'Donohue (Ed.). *Sexual Deviance. Theory, Assessment and Treatment*, (pp. 194-209). New York, London: The Guilford Press.

Imbesi, L. (1999). The making of a narcissist. *Clinical Social Work Journal*, 27, 41-54.

Irons, R. & Schneider, J.P. (1996). Differential diagnosis of addictive sexual disorders using the DSM-IV. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 3, 7-21.

Kernberg, O.F. (1998). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder: theoretical background and diagnostic classification. In E. F. Ronningstam (Ed.), *Disorders of narcissism: Diagnostic, clinical, and empirical implications* (pp. 29-51). Washington, DC: American Psychiatric Press.

Mackay, J. (2001). Global sex: sexuality and sexual practices around the world. *Sexual and Relationship Therapy*, 16, 71-82.

Millon, T. (1998). DSM narcissistic personality disorder. Historical reflections and future directions. In E. F. Ronningstam (Ed.), *Disorders of narcissism: Diagnostic, clinical, and empirical implications* (pp. 75-101). Washington, DC: American Psychiatric Press.

Morrison, J. (1995). *DSM-IV Made Easy: The Clinician's Guide to Diagnosis*. New York: Guilford Press.

Moser, C. & Levit, E.E. (1987). An explanatory-descriptive study of a sadomasochistically oriented sample. *Journal of Sex Research*, 23, 322-337.

Philipson, I. (1985). Gender and narcissism. *Psychology of Women Quarterly*, 9, 213-228.

Polaschek, D.L.L. (2003). The classification of sex offenders. In T. Ward, R. Laws & S. Hudson (Ed.), *Sexual deviance: issues & controversies* (pp. 154-171). Thousand Oaks, CA : Sage Publications.

Ramsey, A., Watson, P.J., Biderman, M.D. & Reeves, A.L. (1996). Self-reported narcissism and perceived parental permissiveness and authoritarianism. *The Journal of Genetic Psychology*, 157, 227-238.

Rivas, L.A. (2001). Controversial Issues in the diagnosis of narcissistic personality disorders: A review of the literature. *Journal of Mental Health Counseling*, 23, 22-35.

Rose, P. (2002). The happy and unhappy faces of narcissism. *Personality and Individual Differences*, 33, 379-391.

Sandnabba, N. K. & Santtila, P. (1999). Sexual Behavior and Social Adaptation Among Sadomasochistically-Oriented Males. *Journal of Sex Research*, 36, 3, 273-289.

Sandnabba, N. K., Santtila, P., Alison, L. & Nordling N. (2002). Demographics, sexual behaviour, family background and abuse experiences of practitioners of sadomasochistic sex: a review of recent research. *Sexual and Relationship Therapy*, 17, 1, 39-55.

Sarafino, E.P. (1998). *Health psychology. Biopsychosocial interactions: third edition.* New York: John Wiley & Sons, Inc.

Shadid, W.A. (2000). Interculturele communicatieve competentie. *Psychologie en Maatschappij*, 24, 5-14.

Shaw, J.A. (2000). Narcissism as a motivational structure: the problem of personal significance. *Psychiatry*, 63, 219-230.

Schulte, H.M., Hall, M.J. & Crosby, R. (1994). Violence in patients with narcissistic personality pathology: observations of a clinical series. *American Journal of Psychotherapy*, 48, 610-623.

Simon, W. (1994). Deviance as history: the future of perversion. *Archives of Sexual Behavior*, 23, 1-20.

Soyer, R.B., Rovenpor, J.L., Kopelman, R.E., Mullins, L.S. & Watson, P.J. (2001). Further assessment of the construct validity of four measures of narcissism: replication and extension. *Journal of Psychology*, 135, 245-259.

Stoller, Robert J. (1991). *Pain & Passion. A Psychoanalyst Explores the World of S&M*. New York and London: Plenum Press.

Stone, M. H. (1998). Normal narcissism. In E. F. Ronningstam (Ed.), *Disorders of narcissism: Diagnostic, clinical, and empirical implications* (pp. 7-28). Washington, DC: American Psychiatric Press.

Sturman, T.S. (2000). The motivational foundations and behavioral expressions of three narcissistic styles. *Social Behavior and Personality*, 28, 393-408.

Thompson, B. (1994). *Sadomasochism. Painful Perversion or Pleasurable Play?* London: Cassell.

Travin, S & Protter, B. (1993). *Sexual Perversion. Integrative Treatment Approaches for the Clinician*. New York and London: Plenum Press.

Tschanz, B.T., Morf, C.C. & Turner, C.W. (1998). Gender differences in the structure of narcissism: a multi-sample analysis of the narcissistic personality inventory. *Sex Roles*, 38, 863-870.

Tunariu A.D. & Reavey P. (2003). Men in Love: living with sexual boredom. *Sexual and Relationship Therapy*, 7, 63-94.

Verhaeghe, P. (2002). Over normaliteit en andere afwijkingen. *Handboek klinische psychodiagnostiek*. Leuven/Leusden: Acco.

Visser, D. (1986). *Met genoeg minder nemen. Aspecten van sadomasochisme*. Anthos: In den Toren.

Visser, D. (1985). Onderzoeksresultaten deel II. Interviews met sadomasochistische mannen en vrouwen. Rijksuniversiteit Utrecht: Werkgroep Seksuologie, Vakgroep klinische psychologie.

Visser, D. (1983). Vormen van sado-masochisme. Onderzoeksresultaten deel 1. Rijksuniversiteit Utrecht: Werkgroep Seksuologie. Instituut voor Klinische Psychologie en Persoonlijheidsleer.

Visser, D. (1981). Doctoral thesis. Sado-Masochisme: een Teveelbetekenend woord. Doktoraalscriptie. Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht. Instituut voor Klinische Psychologie en Persoonlijheidsleer.

Weinberg (ik heb hem)

Williams, C.L. (2002). Sexual harassment and sadomasochism. *Hypatia*, 17, 100-117.

Wink, P. (1991). Two faces of narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 590-597.

Bijlagen

Bijlage 1:

Omschrijving bdsm in dit onderzoek

Bdsm zal in dit onderzoek dus omschreven worden als: ‘Het *bewust en tijdelijk* oproepen en instandhouden van een *machtshiërarchie* tussen twee of meer mensen (Visser, 1985, p. 15). Het is een vorm van erotische opwinding (Visser, 1981, p. 60), waarbij deze daad, dan wel de *verbeelding* ervan, wordt gekoppeld aan *seksuele lust en opwinding*. Kenmerkend voor deze *bewust gezochte seksuele interactie* is dat de ene partner de *dominante rol* inneemt en de ander de *onderdanige rol* ‘(Visser, 1985, p. 15), waarbij:

- a. deze interactie op basis van *wederzijdse, vrijwillige deelname* tot stand komt, en
- b. de intentie van de interactie niet de vernietiging is, maar het *behoud van de ander*,
- c. en op meta-communicatief niveau, de boodschap: *‘Ik laat je vrij’* bestaat *naast* de boodschap: *‘Ik bind je’* (Visser, 1981, p. 60).

Bijlage 2:

Definitie parafilie uit DSM-IV-TR

De DSM-IV-TR (APA, 2000, p. 566) beschrijft de parafilieën als zijnde een seksuele stoornissen. De essentiële kenmerken luiden als volgt: ‘Terugkerende, intense seksueel opwindende fantasieën, seksuele drangen, of gedragingen die in het algemeen de volgende omvatten: 1) niet menselijke objecten, 2) het lijden of vernederen van zichzelf of de partner, of 3) kinderen of andere niet instemmende personen die over gedurende tenminste 6 maanden blijven voortduren (Criterium A). Voor sommige individuen zijn parafiele fantasieën of stimuli noodzakelijk voor de erotische opwindning en worden altijd betrokken gedurende de seksuele activiteit. In andere gevallen zullen de parafiele voorkeuren enkel episodisch voorkomen terwijl op andere momenten de persoon seksueel zal kunnen functioneren zonder deze parafiele fantasieën of stimuli. De diagnose van seksueel sadisme zal toegekend worden indien de persoon ingegaan is op zijn drangen met een niet instemmende persoon ofwel indien de drangen, seksuele fantasieën of gedragingen hem duidelijk lijden veroorzaken of interpersoonlijke moeilijkheden. De diagnose van seksueel masochisme wordt toegeschreven indien het gedrag, de seksuele drangen of fantasieën hem klinisch significant lijden veroorzaken of een stoornis op sociaal, werk of andere belangrijke gebieden van functioneren (Criterium B)’. De parafilieën worden verbonden met een verhoogde seksuele activiteit, vaak gepaard gaande met compulsieve en/of impulsieve kenmerken (Irons & Schneider, 1996).

Bijlage 3

Prevalentie

Hoewel parafilieën zeldzaam gediagnosticeerd worden in algemene klinische settings, wijst de eerder besproken grote commerciële markt van pornografie en seksuele attributen uit dat de prevalentie binnen de samenleving hoger ligt (APA, 2000). Zoals men in het begin van dit hoofdstuk hebben gezien is er een grote percentage geweest van sadistische fantasieën binnen de algemene bevolking. In de klinische settings worden het meeste pedofielen, voyeuristen en exhibitionisten aangetroffen. Seksueel masochisme en seksueel sadisme worden veel minder aangetroffen (APA, 2000).

Volgens de DSM-IV-TR worden parafilieën bijna nooit bij vrouwen gediagnosticeerd, met de uitzondering van seksueel masochisme, waar de seksratio geschat wordt op 20 mannen voor elke vrouw, (APA, 2000). Andere onderzoekers hebben meer vrouwen aangetroffen binnen de parafilieën dan de DSM suggereert (Grob, 1985; Money, 1986; Stoller, 1982; Visser, 1986 in Gijs et al, 1994).

Bijlage 4:

Pathologisch narcisme

Binnen de psychoanalyse bestaat er nog steeds geen éénduidige definitie van narcisme (Pulver, 1970 in de Wolf, 2002; Stone, 1993a in Rossi, 2004). Een stoornis waarbij het zelf centraal staat (Derksen, 1993) en de aanwezigheid van grootheidsfantasieën om het gekwetste zelf te verbergen, worden als kenmerkend aangegeven (de Wolf, 2002). Onder dit grandioos zelf blijken sterke gevoelens van minderwaardigheid, twijfel, leegte en vervreemding te liggen (Akhtar, 1995 in de Wolf, 2002). Er is éénsgezindheid over het belangrijkste pathologische kenmerk van de narcistische persoonlijkheidsstoornis, namelijk een tekort of conflicten met betrekking tot zelfwaardering (Gabbard, 1994; Stone, 1993a in Rossi, 2004; Kernberg, 1998). Specifieke objectrelationele betrokkenheid wordt als een kenmerk van pathologisch narcisme gegeven. De andere wordt hierbij niet beschouwd als iemand met een eigen waarde, maar als een verlengstuk voor de invulling van de eigen behoeften. Men spreekt hierbij van instrumentale objectrelaties (de Wolf, 2002). Horney (1939 in Cooper, 1998) heeft een differentiatie gemaakt tussen gezonde zelfachting en pathologisch narcisme. De term narcisme zou voorbehouden moeten worden voor een onrealistische zelfinflatie: de persoon bewondert en houdt van zichzelf voor illusoire waarden. Hij verwacht liefde en bewondering van anderen voor onbestaande kwaliteiten. Wanneer de narcist deze niet krijgt, zal dit hem tot vernedering leiden, waarbij er nog een indrukwekkendere zelfinflatie tot stand komt. Dit proces wordt ook de zelvernietigende vicieuze cirkel genoemd. Een persoon kan echter niet narcistisch genoemd worden indien hij een kwaliteit waardeert die hij zelf bezit of wegens deze kwaliteit door anderen geliefd wordt (Horney, 1939 in Cooper, 1998). De basis van het zelf bij een narcistische persoonlijkheidsstoornis wordt gevormd door een gevoel van leegheid of alleen zijn. Deze narcisten zijn meestal in de onmogelijkheid van anderen te leren en voelen dat het leven geen zin heeft. Kenmerkend is ook dat ze zich vervelen wanneer hun behoefte voor bewondering niet wordt bevredigd. Narcistische mensen functioneren op een continuüm gaande van een bijna 'normale' persoonlijkheid naar een soort mengvorm met borderline (Kernberg, 1975 in Kernberg, 1998).

Bijlage 5:

Etiologie narcisme

Omgevingsinvloeden worden het sterkst benadrukt in de antecedenten van narcisme. Deze invloeden worden geplaatst in een verkeerde opvoedingsstijl van de ouders, zoals de oververwennen van het kind dat tot een parasitair leven leidt. Door onvoorbereid te zijn op de uitdagingen van het volwassen leven kan het oververwend kind vatbaar zijn voor de ontwikkeling van een mentale stoornis (Adler, 1938/1964a in Capron, 2004). Ook de overevaluatie door de ouder van het kind (Millon, 1981 in Capron, 2004; Ramsey et al, 1996) en het ouderlijk falen met betrekking tot het aanbieden van voldoende frustrerende ervaringen (Imbesi, 1999) worden hierbij gerekend. Wanneer het kind hierdoor een opgeblazen gevoel van gerechtigheid ontwikkelt, zullen ervaringen die zijn opgeblazen gevoel niet bevestigen, gemakkelijk aanleiding geven tot woede (Millon, 1981 in Capron, 2004). Door het gebrek aan frustrerende ervaring in de kinderjeugd zal het kind hinderen in de mogelijkheid de realiteit van zijn menselijke beperkingen te aanvaarden en zich daaraan aan te passen (Imbesi, 1999). Verder worden de omgevingsinvloeden eveneens gekaderd binnen traumatische ervaringen in de vroege jeugd (Reich, 1954 in Imbesi, 1999) en in een tekort aan liefde vanwege de verzorger gedurende de kinderjaren, meer bepaald in de pre-oedipale jaren, voor drie jaar. Narcisme wordt dan ontwikkeld als verdediging tegen gevoelens van verlatenheid of verlies en tegelijkertijd de woede verbonden met deze verlatenheid. Dit defensief narcisme wordt naar de volwassenheid overgedragen en speelt een significante rol in hechte relaties (Kernberg, 1974, 1975 in Campbell, 1999). Tenslotte kan men spreken van het narcistisch gebruik van het kind door de ouder als hoofddeterminant. Het kind voelt zich niet geliefd voor wat hij is maar voor het performeren volgens de wensen van de ouders (Rothstein, 1986 in Imbesi, 1999). Binnen deze visie spreekt men ook van gebruikte kinderen (Johnson, 1987 in Glickauf-Hughes, 1997). Dit resulteert in een sterke behoefte om het object te controleren (Rothstein, 1986 in Imbesi, 1999).

Toch kunnen omgevingsinvloeden niet de enige uitleg zijn (Imbesi, L., 1999). Ook de biologische constitutie van het individu, zoals zijn temperament en de vroege leeromgeving (Millon, 1981 in Capron, 2004) zouden in acht genomen moeten worden.

Bijlage 6:

Definitie DSM-IV-TR narcistische persoonlijkheidsstoornis

‘Een diepgaand patroon van grootheidsgedoele, behoefte aan bewondering en gebrek aan empathie beginnend bij de vroege adolescentie en tot uiting komend in uiteenlopende situaties zoals blijkt uit vijf of meer van de volgende negen criteria’: een opgeblazen gevoel van eigen belangrijkheid, gepreoccupeerdheid met fantasieën over onbeperkte successen, macht, genialiteit, schoonheid of ideale liefde, gelooft dat hij “heel speciaal” en uniek is en alleen begrepen kan worden door, of hoort om te gaan met, andere heel speciale mensen of mensen (of instellingen) met een hoge status, verlangt buitensporige bewondering, heeft een gevoel bijzondere rechten te hebben, exploiteert anderen, heeft een gebrek aan empathie, is vaak afgunstig op anderen of meent dat anderen op hem/haar afgunstig zijn en tenslotte, is arrogant of toont hooghartig gedrag of houding (APA, 2000).

Bijlage 7:

Klinische kenmerken overt en covert

I. Zelfconcept

Overt: - grandiositeit

- preoccupatie met fantasieën over ongelimiteerde succes
- overmatig gevoel van uniekheid
- gevoelens van gerechtigheid
- lijkt onafhankelijk

Covert: - minderwaardigheid

- sombere zelftwijfels
- duidelijke neiging tot schaamtegevoelens
- fragiliteit
- aanhoudend zoeken naar macht en roem
- duidelijke gevoeligheid voor kritiek en realistische tegenslagen

II. Interpersoonlijke relaties

Overt: - Talrijke echter oppervlakkige relaties

- intense behoefte voor eerbetoon van anderen
- minachting voor anderen, vaak gemaskeerd door pseudobescheidenheid
- gebrek aan empathie
- onmogelijkheid om op een oprechte manier deel te nemen aan groepsactiviteiten
- waardering van kinderen boven de echtgeno(o)t(e) binnen het familiaal leven

Covert: - Onmogelijkheid om op een oprechte manier afhankelijk te zijn van anderen en ze te vertrouwen

- chronische jijd voor andermans talenten, bezittingen en capaciteit tot diepe objectrelaties
- gebrek aan achting voor generationele grenzen

- veronachtzaming in verband met andermans tijdsindeling
- weigering om brieven te beantwoorden

III. Sociale adaptatie

- Overt: - Sociale charmerend
- vaak succesvol
 - consistent hard werken grotendeels om bewondering te verkrijgen
 - intense ambitie
 - preoccupatie met uiterlijk

- Covert: - zeurende doelloosheid
- oppervlakkige beroepsinzet
 - oppervlakkige houding
 - multi-pele maar oppervlakkige interesses
 - chronische verveling
 - esthetische smaak vaak verkeerdelijk ingelicht en geïmiteerd

IV. Ethieken, standaarden en idealen

- Overt: - karikaturale bescheidenheid
- geveinsde verachting voor geld in het echte leven
 - ideosyncratisch en onbewogen zeden
 - schijnbare enthousiasme voor sociopolitieke zaken

- Covert: - bereidwilligheid om van waarden te veranderen om sympathie te winnen
- pathologisch liegen
 - materialistische levensstijl
 - delinquente neigingen
 - buitensporige etnische en morele relativisme
 - oneerbiedigheid ten opzichte van autoriteit

V. Liefde en seksualiteit

- Overt: - echtelijke instabiliteit
- koude en hebzuchtige verleidelijkheid
 - buitenechtelijke relaties en promiscuïteit
 - gedesinhibeerd seksueel leven

- Covert: - onmogelijkheid om voortdurend lief te hebben
- gebrekkige capaciteit om de romantische partner als een apart individu te zien met eigen interesses, rechten en waarden
 - onmogelijkheid om oprecht het incest taboe te begrijpen
 - occasionele seksuele perversies

VI. Cognitieve stijl

- Overt: - indrukwekkende kennis
- gedecideerd/zelfverzekerd en koppig
 - vaak buitengewoon verwoording
 - egocentrische perceptie van de realiteit
 - liefde voor de taal
 - voorliefde voor kortere naar kennisvergaring

- Covert: - kennis vaak beperkt tot onbelangrijke dingen (=intelligentie voor hoofdlijnen)
- vergeet details, vooral namen
 - gebrekkig in het leren van nieuwe vaardigheden
 - neiging om betekenissen over de realiteit te veranderen wanneer geconfronteerd met een dreiging voor de zelfwaarde
 - taal en spraak gebruiken om de zelfwaarde te reguleren (Akhtar, 1989 in Cooper 1998, p. 62-63)

Bijlage 8:

Definitie V.S.S.M

‘Sadomasochisme is een spelvorm, waaraan beide partners in volledige vrijheid en gelijkwaardigheid deelnemen, dominant en onderdanige hebben elkaar nodig. De ongelijkheid van rollen is vrijwillig en het spel is gebaseerd op liefde, vertrouwen of vriendschap. Men noemt het een “pijnlijke liefkozing”, want er komt geen wreedheid aan te pas. Dikwijls is het spel niet alleen seksueel, maar ook erotisch geladen. De sm-relatie is in principe een normale liefdesrelatie, waarbij alleen binnen het seksuele spel bewust voor ongelijkheid wordt gekozen (de partners zelf blijven gelijkwaardig).’ (‘Kerfstok’. 12^e jrg. Nr. 12, 1981 in Visser, 1981, p.42).

Bijlage 9:

Rol van fantasie

De fantasieën die onze geest zitten zijn vaak een zeer klein fragment van wat er in de realiteit effectief gebeurt. Voor vele mensen met een bdsm voorkeur is fantaseren een belangrijk middel om opgewonden te raken (Visser, 1981). De beelden die in de fantasie zitten komen niet uit de lucht gevallen maar hebben vaak te maken met aspecten van ons dagelijks leven die een zodanige indruk hebben achtergelaten dat ze later weer als herinnering opduiken (Stoller, 1991). De schoonheid van fantasie is dat het ons in verschillende tijdperken kan voeren, zowel het verleden, als het heden en de toekomst.. Fantasieën kunnen via onze verschillende modaliteiten aan de oppervlakte komen, ze hoeven dus niet louter de vorm van beelden aan te nemen. Een opgevangen beeld van een gebeurtenis kan niet altijd voldoende zijn. Het beeld moet via een ingewikkeld proces getransformeerd worden in een vorm die voor ons een gewenste seksuele opwinding zal geven. Deze beelden zullen dan seksueel prikkelend worden op het moment dat ze opgenomen zullen worden. Het kan ook echter zijn dat ze als het ware opgespaard blijven tot op het moment dat er gevreeën of gemasturbeerd wordt om de seksuele opwinding te verhogen. Het is onmogelijk om bdsm volledig te begrijpen indien de primaire rol van fantasie en rollenspelen niet beschouwd worden die in de bdsm activiteiten aanwezig zijn (Sandnabba & Pekka, 1999). De belangrijkste functie van de fantasie binnen bdsm is dat zij iets toevoegt aan de realiteit (Visser, 1981).

Zoals eerder gesteld kunnen levensgebeurtenissen aanleiding geven tot fantasieën, maar de emotionele betekenis die eraan vasthangt kan heel hard verschillen met deze op het moment van de gebeurtenis zelf. Een vrouw bijvoorbeeld die masochistische fantasieën heeft die haar opwinden, maar die pas ontstaan zijn enkele jaren na een verkrachting. Door de seksualisering van gebeurtenissen uit het verleden wordt seksuologisch onderzoek vaak geremd.

Conditioneringsmechanismen van stimulus respons uit vroegere ervaringen kunnen geen volledige basis vormen voor latere seksuele voorkeuren (Gosselin & Wilson, 1980; Visser, 1981) omdat zelfde trauma's in verschillende pathologieën kunnen resulteren. Het verklaart ook niet hoe de mensen met hun trauma's zijn omgegaan (Stoller, 1991). Het erotisch afgewogen potentieel van een gebeurtenis zal waarschijnlijk een grotere invloed hebben (Visser, 1981).

Een andere hypothese wat de etiologie van bdsm betreft, is dat grote trauma's en frustraties van het vroegere leven gereproduceerd worden in de fantasieën en gedragingen die de volwassen erotiek uitmaken, maar deze keer zal het verhaal goed eindigen omdat deze trauma's en frustraties overwonnen kunnen worden door het volwassen erotisch gedrag die de vroege trauma's omvatten. De details van het volwassen scenario vertelt als het ware wat er bij het kind is gebeurd (Stoller, 1991).

Bijlage 10:

NNS

Hallo,

ik ben Rina Grünblatt en ben laatstejaar studente psychologie aan de Vrije Universiteit Brussel. Aangezien dit mijn laatste jaar is, wordt verondersteld dat ik een eindwerk moet afgeven. Ik ben momenteel bezig met een onderzoek naar mensen die sadoomasochistische praktijken uitvoeren en daarom heb ik U hulp nodig. Wat ik graag zou willen bereiken met mijn onderzoek is de 'slechte naam' die aan sm verbonden zit, mee helpen verminderen. Natuurlijk is dit slechts een eerste stap. Dus als U eventjes de tijd wilt nemen om deze paar pagina's in te vullen, zult U van grote hulp zijn.

Er zijn eerst enkele algemene gegevens en deze worden gevolgd door een korte vragenlijst. Leest U alles aandachtig door en probeer geen enkele vraag onbeantwoord te laten. Er zijn geen goede of slechte antwoorden, probeer zo oprecht mogelijk te antwoorden.

Uit vorig onderzoek is gebleken dat jullie liever in de anonimiteit vertoeven en dit kan ik U ook garanderen. De volledige uitwisseling zal ofwel per post ofwel per ophaling gebeuren zodanig dat elke risico op indiscretie vermeden zou worden.

Ik dank U alvast voor de medewerking.

Algemene Persoonlijke gegevens

Demografische gegevens:

- Geslacht:

- Geboortedatum:

- Burgerlijke Staat:
 Gehuwd Ongehuwd Gescheiden Samenwonend
 Weduw(e)

- Studieloopbaan:
 Lagere middelbare school
 Hogere middelbare school
 Hogeschool
 Universiteit

- Beroep/functie:

- Maandelijks inkomen (netto in euro):
 <400
 401-1200
 1201-2000
 2001-3000
 3001>

Seksuele kenmerken:

a. Seksuele oriëntatie:

Uitsluitend heteroseksueel
Overwegend heteroseksueel
Uitsluitend homoseksueel
Overwegend homoseksueel
Biseksueel

b. Sadoomasochistische voorkeuren:

Uitsluitend sadistisch of dominant
Overwegend sadistisch of dominant
Meegaand/flexibel
Uitsluitend masochistisch of slaaf/slavin
Overwegend masochistisch of slaaf/ slavin

Leeftijd waar U bewust werd van uw eigen sm-voorkeur, van Uw eerste sm-ervaring en de leeftijd waar U op regelmatige basis sm begon uit te oefenen:

Legende:

A - Leeftijdsgrens

B - Bewustzijn

C - Eerste ervaring

D - Regelmatige activiteit

A	B	C	D
<10			
11-13			
14-17			
18-20			
21-25			
26-30			
31>			

Vragenlijst over zelfgevoel

Geslacht:

Geboortedatum:

Hoe deze vragenlijst in te vullen?

Mensen kunnen zich in dezelfde situaties verschillend voelen. Dat is een persoonlijke kwestie. De volgende vragen gaan daarover. Ze gaan over uw persoon, hoe u zich in allerlei situaties zelf voelt. Wilt u aangeven in hoeverre deze uitspraken op u van toepassing zijn en daarbij gebruik maken van de volgende antwoordmogelijkheden?

- 1 = Dat is zeker niet het geval
- 2 = Dat is niet zo
- 3 = Ik denk dat dat niet zo is
- 4 = Ik weet dat niet precies
- 5 = Ik denk dat dat zo is
- 6 = Dat is zo
- 7 = Dat is zeker het geval

1. Anderen beschouwen mij als iemand die voor zichzelf op kan komen 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
2. Ik laat me soms helemaal in beslag nemen door persoonlijke zaken, gezondheid en mijn relaties met anderen 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
3. Soms denk ik wel eens dat ik het hoe dan ook goed met mezelf getroffen heb 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
4. Vergeleken met anderen breng ik het er in het leven nog niet zo slecht van af 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
5. Kleine opmerkingen van anderen kunnen mijn gevoelens soms gemakkelijk kwetsen 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
6. Ik ben me meestal goed bewust van de indruk die ik bij mensen achter laat 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
7. Wanneer ik ergens binnenkom, ben ik me vaak pijnlijk bewust van de manier waarop anderen naar mij kijken 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
8. Meestal kan ik me wel een beeld vormen van de beweegredenen van anderen 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
9. Ik betrap me er wel eens op dat ik in een ruit van een etalage graag naar mijzelf kijk 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
10. Het valt mij moeilijk om de eer met anderen te delen, ook als zij daar recht op hebben 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
11. Ik heb regelmatig het gevoel dat er tussen mijzelf en anderen een scherm staat 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
12. Ik voel me soms ergens pas op mijn gemak als ik weet dat er tenminste één persoon is die mij mag 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
13. Ik zie mijzelf als iemand met leidinggevende capaciteiten 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
14. Bij het nemen van beslissingen beroep ik me zelden op anderen 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
15. Ik merk vaak dat ik qua gevoelsleven verschil van de meeste mensen 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
16. Anderen hebben doorgaans weinig idee van wat ik denk of voel 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
17. Vaak vat ik opmerkingen van anderen onwillekeurig persoonlijk op 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
18. Ik vind het heel vervelend als mensen geen oog hebben voor wie ik werkelijk ben 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
19. Ik kan anderen er gemakkelijk toe bewegen te doen wat ik nodig vind 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
20. Ik word soms zó in beslag genomen door mijn eigen besognes dat ik anderen vergeet 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
21. Ik geef het liever niet toe, maar ik vis wel eens naar complimenten 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
22. Ik heb vaak zoveel aan mijn hoofd, dat ik me niet ook nog om anderen kan bekommeren 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
23. Het stelt met enigszins teleur dat mensen niet altijd zien wie ik werkelijk ben 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
24. Ik heb het idee dat ik regelmatig mensen op het goede spoor zet 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7

25. Wanneer anderen met hun problemen bij mij komen, voel ik me vaak machteloos en geïsoleerd 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
26. Mijn eigen opvattingen en initiatieven vertrouw ik nog het meest 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
27. Ik zou graag meer van mijn eigen ideeën, ervaringen en gevoelens kwijt willen 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
28. Mensen die mij bekritisieren, hebben vaak weinig oog voor andere aspecten van mijn persoonlijkheid 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
29. Pas wanneer mensen mij opmerken, krijg ik het gevoel echt te leven 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
30. Ik vind het erg prettig om alleen te zijn met mijn eigen ideeën en gedachten 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
31. Soms doe ik wel eens iets om te zien wat voor een effect dit op andere mensen heeft 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
32. Ik vind het belangrijk bij mijzelf stil te staan om te zien hoe ik precies allerlei zaken ervaar zoals ik ze ervaar 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
33. Als ik mezelf op een foto zie, kan ik me daar moeilijk van losmaken 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
34. Het doet pijn als anderen je niet behandelen zoals je zelf vindt dat je moet worden behandeld
35. Ik kan me in gezelschap soms echt eenzaam voelen